

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Radek Jeřábek

III. studijní blok

obor: česká filologie - sociologie

Diplomová práce

Dobrodružné prózy Aloise Musila pro mládež

(Alois Musil's adventure prose for youngsters)

Vedoucí práce: PhDr. Petr Hora, Ph.D.

Olomouc 2008

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a uvedl v ní všechnu literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci, dne: 5. 3. 2008

.....

Radek Jeřábek

Na tomto místě bych rád poděkoval svým rodičům, kteří mě podporovali během celého studia.

Poděkování patří rovněž všem lidem, jež mě povzbuzovali při psaní této práce, především PhDr. Petru Horovi Ph.D., za cenné rady a připomínky.

Anotace

Tato práce se zabývá dobrodružnými romány Aloise Musila pro mládež. Jejím cílem je kritické zhodnocení těchto románů a posouzení možností jeho uplatnění v procesu aktuální čtenářské praxe četby mládeže. Podrobněji rozebírá jednotlivé romány ze soudobého orientu i ty vycházející z historie. Musilovy romány jsou porovnány s obecnou literární teorií dobrodružného románu, na níž jsou ukázány některé zásadní rysy Musilovy tvorby. Je zde nastíněna situace v literárních kruzích 30. let, kdy byly romány tohoto autora nejvíce vydávány. Zmíněny jsou i veškeré ohlasy Musilovy dobrodružné tvorby. Na základě všech údajů práce dospívá k závěru, že Musilovy dobrodružné romány již u dnešní mládeže patrně uplatnění nenaleznou.

Annotation

This thesis focuses on Alois Musil's adventure novels for teenagers. Its main aim is to critically evaluate these novels and assess the possibilities of their potential use in the process of current practices of teenage readers. Individual Musil's novels from contemporary and historical Orient are closely analyzed and set against the general literary history of adventure novel which provides some of the main characteristics of Musil's works. The thesis also outlines situation in literary circles of the 1930s, the period when Musil's novels were published the most, and also mentions all the responses Musil adventure novels received. Based on all gathered facts, the study concludes that Musil's adventure novels would not attract attention of today's teenagers.

Obsah

Úvod	6
Osobnost Aloise Musila	8
Život Aloise Musila	8
Dílo Aloise Musila	16
Poetika dobrodružného románu	19
Dobrodružné prózy Aloise Musila popisující realitu soudobého Orientu	23
V neznámé zemi	24
Mstitel	26
Syn pouště	28
Vlastní cestou	30
Na Sinaji	33
Cedry na Libanonu	35
Na Hermonu	37
Dobrodružné romány vycházející z historie	39
Pán Amry	40
Poetika Musilovy tvorby	49
Hrdinové Musilových próz	49
Problematika dětského hrdiny	50
Postavení žen v Musilových prózách	52
Musilovo pojmenování postav	53
Česká stopa v Musilových prózách	54
Úloha náboženství	55
Výstavba Musilových příběhů	56
Musilův jazyk	58
Postavení dobrodružného románu pro mládež v 30. letech	60
Ohlasy Musilovy tvorby	67
Závěr	71
Literatura:	75
Časopisy:	76

Úvod

Při slovech islám, Arab nebo Blízký východ se na počátku jedenadvacátého století obyvatelům tzv. západní civilizace automaticky vybaví především válka proti arabským státům v Perském zálivu a proti islámskému terorismu. Všudypřítomná masmédia nám navíc poskytují možnost sledovat tento boj prakticky v přímém přenosu. Záběry následků sebevražedných atentátů, samozřejmě včetně následků toho nejznámějšího 11. září 2001, viděl snad každý, živě můžeme pozorovat válečné operace v Afghánistánu, Iráku, či pokusy o řešení této situace na mezinárodních konferencích. Boj s terorismem se stal mezinárodně politickým problémem číslo jedna. Terorismus je neoddiskutovatelný fakt, před kterým se nesmí zavírat oči, ale rozhodně ne všechny země a všichni obyvatelé Blízkého východu jej podporují. Média však vzbuzují domnění, že v těchto státech je expanzivní islám politickou ideologií a žije tam plno krvežíznivých, nekultivovaných lidí, kteří chtějí jen ničit. Mnohem méně se mluví o bohaté historii těchto krajů, které byly pojítkem mezi vzdělaností egyptskou a babylonskou a kolébkou víry v jediného Boha, o kultuře, zvyklostech, problémech obyčejných obyvatel. Na tuto oblast je pohlíženo optikou senzacechtivých médií podle intolerantních politických západních měřítek. Není zde dostatek vůle vcítovat se do myšlení a chápání lidí, kterým bezohledně nutíme náš způsob života, než abychom poznávali ten jejich. Ačkoli je Blízký východ, který už se bohužel příliš často nenazývá tím trošku tajemným slůvkem Orient, už dávno dobře zmapován, jsou známy všechny jeho památky, základy, na nichž stojí uvažování zdejších obyvatel, zatím objevujeme těžko.

Jedním ze způsobů, jak se zbavit předsudků, je přečíst si nějaké studie či cestopisy z Orientu, které by nám při úsudku pomohly. Východiskem jsou – a také přes značnou časovou odlehlost jimi mohou být i dnes nám – poznatky nejvýznamnějšího českého orientalisty profesora Aloise Musila (1868 – 1944). Jeho rozsáhlá řada spisů je, pravda, téměř sto let stará, ale stále má dnešnímu čtenáři, co nabídnout. Poznáváme v ní totiž arabský svět nejen místopisně, což mělo obrovskou hodnotu v své době, dnes však

už poněkud ztrácí, ale především lidopisně. Popis života, charakteru, zvyků a víry zdejších obyvatel je díky mnohaletému Musilovu působení přímo mezi domorodým obyvatelstvem, kde se naučil dívat se na svět jejich perspektivou, věrohodným zdrojem poznání této kultury. *„Jeho pozorování o víře, etických normách, způsobech a zvycích arabských beduínských kmenů, s nimiž přicházel do dlouhodobého bezprostředního kontaktu, patří k nejcennějším stránkám Musilova vědeckého díla.“*¹

¹ Kropáček, L, in Alois Musil – český vědec světového jména, str. 9

Osobnost Aloise Musila

Život Aloise Musila

Život Aloise Musila je fascinující ukázkou toho, jak se syn sedláka z vesničky na Hané může stát světově známým cestovatelem, spisovatelem a badatelem uznávaným v nejvyšších vědeckých i politických kruzích nejen u nás, ale i v zahraničí.

Přítom od mládí byl Musil předurčován k celoživotní dřině na statku. Alois Musil se narodil 30. června 1868 v Rychtářově u Vyškova. Jeho rodina vlastnila statek a velké množství pozemků, což však nepřinášelo bohatství, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale hlavně každodenní tvrdou dřinu celé rodiny. Alois Musil si však brzy uvědomil své dispozice ke studiu, podařilo se mu přesvědčit sourozence, aby pomáhali na statku, když on není doma. Ne moc kvalitní obecná škola Musila příliš nepřipravila pro studium na gymnáziu, on tam ale brzy předvedl své schopnosti a stal se nejlepším žákem. Talent se projevil hlavně při učení cizím jazykům, Musil si brzy osvojil italštinu, němčinu a hebrejštinu. Silně věřící Musil se rozhodl, že svá studia zaměří směrem k teologii. Kromě jeho velkého zájmu o náboženství jej ve studijním úsilí popoháněla víra, že jako kněz bude finančně zabezpečen. Mohl by tak pomáhat zadlužené rodině a přispívat na opravu a údržbu statku.

Musilovým se pozvolna přeci jen začalo dařit lépe, v roce 1894 však Rychtářov stihl veliký požár, který zasáhl i jejich statek, a veškeré úsilí tak museli vynaložit znovu. Alois Musil tak rozhodně neměl jednoduchá mladá léta, jeho život se odehrával mezi studii a těžkou prací, na zábavu měl minimum času. Za těchto podmínek se ovšem začal formovat charakter mladého muže. Cílevědomost, pokora, pracovitost, prostota a láska k rodné půdě. *„Láska k hroudě, rodičům a rodině se u dr. Musila prohloubila životním boje, aby nebyla půda ztracena. Co člověk zachrání*

dlouholetým a trvalým bojem, toho si váží.“² Musil tak upevnil vlastnosti, které se pak u něho projevovaly trvale, jak v jeho dalším životě, tak u hrdinů jeho děl. Byl přesvědčen, že pouto k domovině se vytvoří, když se o ni pečuje a když se chová úcta k práci předků. Vztah k zemi je častým motivem v Musilových dílech. Musil chápe domorodé usedlíky, když svou zemi brání, v půdě je duch. Musil se rovněž brzy naučil postarat se sám o sebe, spolupracovat s ostatními, prakticky uvažovat i pracovat s různými nástroji. Asi ani sám netušil, jak se mu budou v blízké budoucnosti tyto dovednosti hodit.

20. června 1895 se Musil stal doktorem blahosloví. Studium bylo pro něj zatím přípravou pro vědeckou práci. Zajímaly ho dějiny, obzvláště osvěta, mající kořeny v náboženství. Zamýšlel studovat náboženský život v českých zemích po roce 1650. Rovněž chtěl studovat základy křesťanství a zjistit, proč se ujala víra v jediného Boha. Chtěl poznat kraje, v nichž působí náboženství židovské, křesťanské a islám, jak žije tamní lid a na základě těchto informací se snažit porozumět nejstarším biblickým zprávám o vývoji víry v jednoho Boha.

Pro tyto své plány musel opustit domov a odjet studovat přímo na Blízký východ. V listopadu 1895 nastoupil na dominikánskou biblickou školu v Jeruzalémě. Výuka zde neměla příliš vysokou úroveň, Musil se tak věnoval spíše samostudiu a soukromým výzkumům. Svůj jazykový obzor si rozšiřuje arabštinou a francouzštinou, poprvé také poznal osobně život místních obyvatel. Více prostoru pro své vědecké záměry získal na jezuitské Universitě sv. Josefa v Bejrútu, kde zůstal až do roku 1898. V následujícím roce se Musil vydal studovat do knihoven v Londýně a Cambridgi a v říjnu 1899 zahájil studium na Filosofické fakultě na univerzitě v Berlíně. Více času k systematickému sepsání svých vědeckých poznatků měl až v roce 1904, kdy se usadil ve dvorní knihovně ve Vídni.

Pole působnosti, kterým se Musil zabýval, je nesmírně široké. Zpočátku se věnoval starozákonní exegezi. Chtěl poznat kraje, ve kterých působili patriarchové a Mojžíš. Věřil, že se mu zde podaří nalézt kořeny

² Reich, E., Alois Musil – selský synek světovým spisovatelem, str. 11

monoteismu. „*Shledav, že se vykladatelé odvolávají jeden na druhého a že podávají málo nového, pátral po vlastních pramenech a nořil se do místopisu a lidopisu biblického.*“³ S Biblí pátral po Jeruzalémě a Palestině. Zde se však obyvatelstvo v průběhu staletí často střídalo, tudíž bylo těžké proniknout ke kořenům. Bibli nelze vykládat bez zřetele k jiným pramenům. Ty se snažil číst v originále, neboť každý překlad trochu přetvoří dojem původního textu. Krajiny, které si Musil zvolil za oblast bádání, nebyly na žádné mapě popsány. Nechtěl cestovat s průvodem po známých krajích, ale naopak si vybíral neznámá místa. V únoru 1896 prozkoumával okolí hory Sinaj, v létě téhož roku cestoval po Madábě na východě Mrtvého moře, v Petrejské Arábii bádá ve zříceninách města Petry. Musil se tak při svých cestách učil načrtávat mapy, určovat zeměpisnou šířku a výšku, ale také kreslil plány budov a především se musel naučit přežít v poušti. Brzy věděl jakou pořídit výzbroj a výstroj, jak odolávat pouštním nemocem a nadále vyhledával kontakt s domorodci. Od zkoumání Starého zákona Musil pozvolna přecházel k historickému místopisu a etnografii. Zjistil, že se život obyvatel v základních návycích po staletí příliš nemění, všechny zvyky mají kořeny v dávných dobách a v neměnicím se charakteru počasí tohoto podnebného pásu. Poznal, že kulturu jednoho národa nemůže zkoumat odděleně bez znalostí sousedních zemí. Stal se tak badatelem, historikem a etnografem všech států Orientu.

V letech 1896 – 1902 pátral na jihu na jihovýchodě Palestiny a v severním Libanonu, v oblastech Negebu, Edomska a Moabu, tedy v krajích patriarchů Abraháma, Izáka a Jákoba. Zajímala ho místa, o kterých se mluví v Bibli, ale i v koránu. V roce 1898 učinil svůj největší cestovatelský objev. V poušti našel zámeček Kusejr Amra, vystavený za vlády Umajjovců v 8. století a vyzdobený na ploše 1200 m² barevnými obrazy. Na nich byli, mimo jiné, vyobrazeni i muslimští vládci. „*Jejich výskyt v tak hojném počtu byl opravdovým překvapením, neboť islámská tradice – sunna – zakazovala zobrazovat živé bytosti.*“⁴ Z těchto důvodů Musilovu objevu v Evropě nevěřili. Byl nucen se do Amry vrátit a vše podrobně zdokumentovat. V roce 1908 se vydal do samotné Arábie,

³ Reich, E., Alois Musil – selský synek světovým spisovatelem, str. 20

⁴ Kropáček, L., in Alois Musil – český vědec světového jména, str. 8

kolébky islámu, dalšího monoteistického náboženství. O čtyři roky později cestoval jižní Palmyrenou a jižní Mezopotámií. V této době dosáhl vrcholu jeho vztah s domorodým obyvatelstvem.

Úcta, již Musilovi prokazovali, když se stal členem vlivného kmene Ruala a později i jejich náčelníkem, byla upřímná. Musil se do těchto vyšších kruhů dostal díky přátelství s knížetem Núrim. Jako člen kmene se stal přítelem jejich přátel, což mu otevíralo dveře do mnohých, Evropanům zapovězených území. Zároveň se snažil získat si nepřátele na svoji stranu. Použil k tomu své evropské znalosti, nepřátele obdarovával, léčil je a vyjednával s nimi. Přízeň knížete Núriho mu umožňovala přímo zasahovat do politiky vnitřní i vnější. Musil považoval Orient za svou druhou vlast a kmen za svůj druhý národ, proto jim nezištně pomáhal.

Časté cesty do Orientu, upřímný a neskrývaný obdiv ke způsobu života beduínů a nesporné rozšíření pohledu na svět působily Musilovi problémy. *„Musil byl katolický kněz, v Orientu se ovšem nad míru často setkával s islámem ve všech jeho podobách. Na jeho cestách ho nejvíce zaujaly arabské kočovné kmeny. Mezi kočovníky a usedlým lidem je rozdíl v bohoslužbě. Kočovníci nemají posvátná místa, obrazy, kněze dokonce ani obřady. Ve svém náboženství se podobají biblickým patriarchům.“*⁵ O islámu vždy mluvil velmi tolerantně a se zjevnými sympatiemi. I kvůli tomu byl v častých sporech s církevními úřady v Olomouci. Kněz Alois Musil se netěšil důvěře arcibiskupa Theodora Kohna. I přes Musilovo doporučení z Vídně až po čase a s nelibostí ustanovil Musila mimořádným profesorem Starého zákona. Arcibiskup byl konzervativní a nepřál si při výkladu Bible slyšet od svého podřízeného žádné inovace. Musil se v Olomouci potýkal se všeobecnou nedůvěrou, která vyvrcholila kauzou, v níž byl nařčen, že na své přednášce popíral zázraky. Musil se obhájil, ale nedůvěry nadřízených ke své osobě se nezbavil. Projevilo se to i při jeho místopisné opravě učebnice Starého zákona, kdy mu bylo podsouváno, že se snažil změnit její smysl. Doma stále narážel silné předsudky vůči cizím kulturám a jiným náboženstvím. Musilovi bylo vytýkáno, že rezignoval na misijní činnost a nešířil

⁵ Gellner, E., in Alois Musil – český vědec světového jména, str. 46

západoevropské chápání civilizace a náboženství. To on však zásadně nechtěl. Jedině tak mohl vykonat velký kus práce v národnostní otázce. Jasně tím dal najevo svůj odmítavý postoj k etnocentrismu, tedy posuzování jiných kultur na základě hodnotových a normativních kritérií vlastní kultury. Ze sociálně a kulturně antropologického pohledu bychom jej spíše zařadili mezi zastánce kulturního relativismu: „*teoretický metodologický přístup ke studiu kulturních jevů vycházející z předpokladu, že jednotlivé kultury představují jedinečné a neopakovatelné sociokulturní systémy, které je možno popsat a pochopit pouze v kontextu jejich vlastních hodnot, norem a idejí.*“⁶ Tuto koncepci začínali kulturní antropologové formovat na začátku 20. století. Mezi nejvýznamnější představitele patřil americký antropolog německého původu Franz Boas (1856 – 1942). Jeho výzkum byl založen na detailním studiu obyčejů v rámci kultury. „*Tento podle Boase kvalitativně nový metodologický přístup, umožňuje skoro vždy vysledovat s nemalou přesností historické příčiny, které vedly k formování zvyků a psychologických procesů, rekonstruovat historii vývoje myšlení s daleko větší přesností, než nám dovolí zobecňování komparativních metod.*“⁷ Boas věřil, že lidský organismus včetně mentálních schopností se pružně přizpůsobuje změnám vnějšího přírodního i sociálního prostředí. Musil by se s principy tohoto přístupu jistě ztotožnil. Jeho učení neodsuzovat jiné lidi jen pro jejich jiné smýšlení a způsob života je tak nadčasové povahy. V jeho době se mu však nedostávalo příliš pochopení. Některými souvěrci byl dokonce považován za kacíře. Musil tak raději po nějakou dobu své spisy psal v jiném jazyce a v roce 1909 olomouckou bohosloveckou fakultu opustil a přešel na pražskou.

Zahraniční expedice byly velice nákladné a Musil, který nepocházel z bohaté rodiny, měl hlavně ze začátku problémy při shánění financí pro své výzkumy. První cesty konal na dluh, později mu počínající vědecké úspěchy přinášely stipendia. Podpory se mu dostalo i od misionářů, latinského patriarchátu v Jeruzalémě, F. L. Riegra a rovněž od České a Vídeňské akademie. Zmiňovaný objev zámečku Amra mu zprvu přinesl

⁶ Soukup, V., Slovník sociální a kulturní antropologie, str. 87

⁷ Soukup, V., Dějiny sociální a kulturní antropologie, str. 62

spíše obvinění ze lži, Musilovi uvěřil alespoň ministerský rada L. Beck von Mannageta, který mu přidělil prostředky na opětovnou návštěvu pouště. Investice se vyplatila, Musil se vrátil s kompletně vyfotografovanou a popsanou Amrou, tedy i s novými podněty ke zkoumání vůdčích myšlenek islámu. Od té doby již Musil neměl potíže při shánění finančních prostředků. Za zmínku stojí pomoc od České akademie věd a umění, knížete Jana Liechtensteina i od průmyslníků. Ti se postupem času o Musilovy výpravy zajímali stále víc. Toužili vědět, jestli by jeho cesty mohly pomoci jejich vývozu a dovozu. Musil jim vycházel vstříc, všímal si, kde se jaké suroviny vyskytují a přitom příliš nezpracovávají. Již zde můžeme spatřit dnes už běžně praktikovaný úkaz spojený s globalizací – přesouvání výroby na Východ nebo přesun pracovníků do bezprostřední výroby do českých továren. Musil tak často sloužil jako zprostředkovatel.

Díky četným kontaktům pomáhal sjednávat obchody, politické smlouvy, bezpečný průchod území apod. Bohatí muži z Orientu zase díky Musilovi posílali své potomky na studia či do práce ve střední Evropě.

Styky s Orientem dostávaly stále praktičtější charakter a bylo potřeba je zaštitit institucí. Ve Vídni vznikla Orientální a zámořská společnost. Pořádala kurzy orientálních jazyků, pomáhala badatelům, zaměřeným na Orient, i zájemcům o usazení se na Blízkém východě. Společnost byla rozdělena do dvou sekcí – hospodářské a kulturní, v níž funkci generálního tajemníka zastával Alois Musil.

Po smrti císaře Františka Josefa I. (21. listopadu 1916) výrazně vzrostl i Musilův politický vliv. Musil byl zpovědníkem a důvěrníkem Zity, manželky nastupivšího panovníka Karla I. Ačkoliv byl loajální monarchii, pomohl českým politikům Karlu Kramářovi a Aloisi Rašínovi, kteří byli na jaře 1915 zatčeni a odsouzeni k trestu smrti. Císař Karel z popudu Musila zmírnil rozsudek na 15 let vězení. Musil se zasloužil i o vyhlášení všeobecné amnestie 2. července 1917, na jejímž základě byli propuštěni Rašín, Kramář i další tisíce politických vězňů. Alois Musil tak rozhodně nebyl jen vědcem zavřeným po celé dny v knihovnách. *„Třebaže by se mohlo zdát, že vědecká práce jej mohla izolovat od otázek všedního dne a zájmu o rozvoj kulturnosti jeho národa, byl tento muž tvrdé pracovní kázně a neuvěřitelné píce, neobyčejně činným publicistou, komentátorem*

současné politiky v Orientu v denním tisku, neúnavným popularizátorem a aktivním podporovatelem československých hospodářských zájmů na Blízkém východě, do jejichž služeb mínil zapojit také nově vznikající československá orientalistická studia.“⁸

Po skončení první světové války nesměli ve zhrzeném Rakousku na univerzitách pracovat Češi. Ačkoli měl Musil mnoho zastánců, musel Vídeň opustit a odešel do Prahy.

Žádné své zážitky a poznatky Musil nemohl nechat bez užitku, nýbrž je vědecky zpracoval, popsal a dal k posouzení odborné i široké veřejnosti. Velkého významu dosáhly především jeho mapy, které vytvořil ze svých náčrtků přímo v poušti. Musil nechtěl kraje pouze vnějškově popsat, podával i informace o historii a soudobém stavu zobrazených míst. Svá první díla napsal německy. Jednalo se o dvousvazkové dílo *Kusejr Amra* a čtyřsvazkové *Arabia Petraea*. Později německé rukopisy přepracoval i pro české vydání, přičemž je aktuálně doplňoval a upravoval. Po odchodu z Vídně již nikdy žádnou knihu německy nenapsal. V nově vzniklé Československé republice známý český orientalista Rudolf Dvořák usiloval o přijetí Musila do Akademie věd. Musil byl terčem nacionálních radikálů, kteří upozorňovali na jeho věrné služby císařskému dvoru. Za Musila se však postavil prezident Masaryk i předseda vlády Kramář a 21. ledna 1920 byl Alois Musil jmenován profesorem pomocných věd východních a novější arabštiny na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

I když Musil a Masaryk za první světové války působili protichůdně, měli rozhodně více společných vlastností než rozdílů. Masaryk se ve Vídni učil arabštinu a o Orient se velmi zajímal. Seznámil se tak i s Musilovou činností. Spjoval je i podobný sociální původ a v mnohém podobné názory. *„Oba byli puritáni a měli silné vědomí souvislosti mezi monoteismem a pravou morálkou, oba cítili, jak je přitahuje přímé, nezprostředkované náboženství, v němž božstvo mravně zavazuje jedince, aniž při tom pomáhají přílišné obřady či prostředníci.“⁹*

⁸ Veselý, R., in Alois Musil – český vědec světového jména, str. 6

⁹ Gellner, E., in Alois Musil – český vědec světového jména, str. 45

T. G. Masaryk a vedení Filosofické fakulty Karlovy Univerzity přiměli Musila k publikování spisů v angličtině. V tomto případě pomohl Musilovi velký ctitel a obdivovatel Orientu Charles R. Craine, který chtěl vydávat jeho knihy v Americe. Musil začal spolupracovat s Americkou zeměpisnou společností v New Yorku. V anglickém jazyce nakonec byly vydány tři mapy: The Northern Hegaz, Northern Arabia a Southern Mezopotamia, a série šesti knih. Tisk zajistily tiskárny v Československu: Státní tiskárna v Praze a Vojenský zeměpisný ústav v Praze. Musilovi se v USA za jeho přínos v bádání v oblasti Orientu dostalo velkého uznání, Americká zeměpisná společnost jej za zásluhy odměnila zlatou medailí. Tímto projektem se v zámoří proslavil nejen Musil, ale i Karlova univerzita, Československá akademie věd a umění a tím pádem celé Československo.

Podle vídeňského vzoru chtěl Musil jako správný popularizátor založit Orientální ústav v Praze. *„Dále je třeba založit orientalistickou společnost, jejímž účelem bude prohloubit styky s Orientem v oboru kultury, národního hospodářství atd. Za tímto účelem má společnost organizovat jazykozpytné, geologické, umělecké atd. výzkumné cesty, pracovat s krajany v Orientě.“*¹⁰ V této iniciativě našel velkou podporu v T. G. Masarykovi. Roku 1922 byl vydán zákon o založení Orientálního ústavu, který měl být podle Musilovy předlohy organizován do dvou sekcí, kulturní a hospodářské, a zabýval se rovněž výukou orientálních jazyků. Realizace však trvala celých sedm let a Orientální ústav začal s činností právě v době rozvíjející se celosvětové hospodářské krize. Tento fakt měl zpočátku negativní dopad na jeho hospodářské plány. Na Musilových zásluhách o jeho existenci to však nic nemění.

V tomto období, především v třicátých a na začátku čtyřicátých let, se Musil nejvíce věnoval sepsování svých literárních děl. Popsal jednak moderní politický a hospodářský vývoj zemí Blízkého a Středního východu, jednak seznámil čtenáře i s vlastními zážitky v autobiografických cestopisech, kde se představuje jako šejch Músa. Nezapomněl ani na mladé čtenáře, nezanedbatelnou složkou jsou Musilovy prózy pro mládež.

¹⁰ Bečka, J., in Alois Musil – český vědec světového jména, str. 30

Alois Musil zemřel 12. 4. 1944 v Otrybech u Českého Šternberka. Po jeho smrti se objevila v časopisu Českomoravské obce muslimské Hlas úvaha o někdejší možné konverzi Musila k islámu. Bohužel na dlouhou dobu to byl poslední záchvěv vzpomínek na významného českého vědce. Krátké připomenutí Musilovy osobnosti se vynořilo v roce stého výročí narození, kdy byly jeho ostatky převezeny z jeho provizorního hrobu v Českém Šternberku do Rychtářova. Ani po pádu komunismu v roce 1989 se situace příliš nezměnila. Musil je již pro většinu společnosti neznámým badatelem a spisovatelem. „*Skutečnost, že Alois Musil je tak málo známý, překvapuje, neboť to byl jeden z nejpozoruhodnějších mužů našeho století a jeho život byl v mnoha směrech velmi významný.*“¹¹

Musilovy odborné publikace měly zajisté široké uplatnění v době svého vzniku a mnoho výzkumníků vycházelo z jeho prací. Od té doby se však výzkum zpřesnil a prohloubil, používají se moderní metody a vědecká pracoviště zajímají spíše stále nové objevy.

Vydávána není ani Musilova beletrie včetně próz pro mládež, ačkoli jiné publikace podobného typu nalézáme v nových vydáních na pultech knihkupectví i dnes. Důvod je ukryt v samotných textech, které by měly být podrobeny podrobnějšímu zkoumání, aby se zjistilo, zda-li mohou současného čtenáře ještě zaujmout.

Dílo Aloise Musila

Dílo Aloise Musila dodnes udivuje svým neuvěřitelným rozsahem. Čítá 39 knih a více než 1240 článků vědeckých nebo publicistických. Musil nepsal pouze o dějinách, zeměpisu a etnologii Blízkého východu, který mu byla nejbližší, publikoval rovněž velký počet novinových článků komentujících mezinárodní politickou situaci. Kromě monumentálních monografií (Kusejr Amra a Arabia Petraea a několika dalších vědeckých

¹¹ Gellner, E., in Alois Musil – český vědec světového jména, str. 39

studii) vyšla většina Musilových děl v češtině. Tyto česky psané knihy si můžeme rozdělit do tří skupin, neboť pokaždé se jedná o jiný literární žánr.

První skupinu tvoří jedenáct svazků řady *Dnešní Orient. Národní probuzení a politický vývoj jednotlivých států*. V těchto dílech je podrobně popsána současná politická, správní, náboženská a etnická situace jednotlivých oblastí Blízkého a Středního východu. Autor se zabývá i nedávnou minulostí daných krajin. Jedná se o tyto svazky: *Poušť a oasa. Nová Arábie; Lev z kmene Judova. Nová Habeš; Mezi Eufратem a Tigridem. Nový Irák; Dar Nilu. Nový Egypt; Pod Himalájemi. Nová Indie; Země Árijců. Nový Irán. Nový Afganistan; Zaslíbená země. Nová Palestina; Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie; Itálie v Africe. Nová Lybie. Italská východní Afrika; Most do Asie. Nové Turecko; Stará Ethiopie. Nový Súdán. Závěrečný svazek Africká Francie. Dnešní Alžírsko, Tunisko, Maroko*, byl připraven pro tisk, ale nevyšel. Knihy plnily i úlohu zdroje hospodářských informací. „Poválečný politický vývoj však již neumožnil využít jeho knih a doporučení v nich navrhovaných.“¹²

Druhou skupinu tvoří osm cestopisných svazků. Nalezneme zde tyto knihy: *V posvátném Hedžázu (1929), Pod ochranou Núriho (1929), V biblickém ráji (1930), V zemi královny Zenobie (1930), Za Mrtvým mořem (1931), Mezi Šammary (1931) V roklích Edomských (1932), Tajená Amra (1932)*. V těchto cestopisech se projevuje Musilovo vypravěčské nadání. Jejich obsah garantuje vypravěčova striktní autoprezentace osobnosti autora. Průvodcem a zároveň vypravěčem je sám Musil alias Músa. Nemusí příliš popouštět uzdu své fantazii, popsané příběhy se skutečně staly. Čtenářský zájem vzbuzuje i dramatickými názvy kapitol, které jsou plné napětí. Popisné pasáže nejsou dlouhé, typickým prostředkem je dialog. Skrze něj Musil čtenáři prezentuje příběh i různá poučení a informace. Dokonalá znalost prostředí, o kterém píše, je naprosto samozřejmá.

Třetí skupinou jsou dobrodružné romány pro mládež. Také pro tyto knihy využil Musil svých bohatých historických, zeměpisných a etnografických znalostí. „*Iniciativa spisů pro mládež však nevzešla od Musila, nýbrž od nakladatele.*“¹³ Podle svého obsahu a zvolených

¹² Veselý, R., Alois Musil – český vědec světového jména, str. 38

¹³ Hora, P., Poznámky k prózám Aloise Musila, str. 218

prostředků a postupů, můžeme rozdělit Musilovu tvorbu pro děti a mládež do dvou typů: na cestopisy a na dobrodružné příběhy.

Cestopisné romány pro mládež vznikly autorskými úpravami cestopisů. Mají tak stejný syžet, stejného hlavního hrdinu a vypravěče v jedné osobě, šejcha Músu, který s některým z domorodých průvodců cestuje po Orientu a prožívá nejrůznější dobrodružství. Změny se tak týkají především reálií a vůbec věcných informací a kompoziční výstavby. „*Cílem je podat mladému čtenáři jisté množství faktů a aktuálních informací geografických, historických, hospodářských, společenských, náboženských a kulturních.*“¹⁴ Z textu cestopisu *Tajemná Amra* vycházejí hned dvě knihy pro mládež: *Poprvé v poušti* (1932; 2002) a *V zakletém zámku* (1934), *Ve stínu křížáckého hradu* (1935; 1971) a *Na koni a na velbloudu* (1936) vyrůstají z textů knihy *Za Mrtvým mořem, V roklích edomských* objevujeme předlohu pro *Skalniho města* (1937) a *V Negebu* (1938), četné pasáže z *Pod ochranou Núriho* se opakují v románu *S kočovníky pouště* (1941).

„*Čtenářsky atraktivnější část Musilovy tvorby pro mládež představují jeho dobrodružné romány.*“¹⁵ Tyto romány můžeme rozdělit na dobrodružné romány ze soudobých poměrů a dobrodružné romány z historie.

Děj v kulisách soudobého Blízkého východu nalezneme v knihách: *V neznámé zemi* (1932; 1948), *Mstitel* (1933, 1969), *Syn pouště* (1933; 1948), *Vlastní cestou* (1934), *Na Sinaji* (1935), *Měděné doly* (1936), *Cedry na Libanonu* (1939; 1968 a 1973), *Na Hermonu* (1939; 1968 a 1973), *Nový život* (1940) a *Světcův démant* (1945).

Dobrodružné romány s historickou tematikou z Musilova pera vyšly dva. Jsou jimi *Křížák* (1943) a *Pán Amry* (1948), v němž se opět vrátil ke svému největšímu cestovatelskému objevu, umájjovského zámečku Amra.

¹⁴ Hora, P., Poznámky k prózám Aloise Musila, str. 220

¹⁵ Hora, P., Poznámky k prózám Aloise Musila, str. 221

Poetika dobrodružného románu

Dobrodružná literatúra má mnoho variant. Nejobvyklejší z nich je dobrodružný román. Podľa zavedených konvencií, ktoré uvádza napr. Ján Kopál¹⁶, tak priradzujeme tento typ literatúry k epice, žánru román, pričom dobrodružný román je jeho konkrétnejší žánrová forma. Dobrodružný román má svoje vlastné špecifika, medzi jeho hlavné znaky patrí:

- a) *„Dobrodružná próza je žánrom epickým, vyslovene súvetovým, s dramaticky akcentovanou fabulou.*
- b) *Príbeh nie je hlbšie psychologicky motivovaný a nie je zasadený do zložitejšieho spoločenského rámca.*
- c) *Prostredie, v ktorom sa príbeh odohráva, je mimo civilizáčného prúdu, zväšča má exotický charakter.*
- d) *Postavy sú na spôsob rozprávky kontúrovite diferencované (časté čierno – biele charaktery), hrdina je aj fyzicky aj psychicky hyperbolizovaný a redukovaný na niektoré základné povahové črty (kladné).“¹⁷*

Exotičnosť nalozáme predovšim v krajinách, ktoré väčšina čtenárov nezná z vlastnej zkušenosti, často sa jedná o málo probádané území, o pralesy, pouštie, pohorí, ostrovy... V návaznosti na prostredie je pak každodenní program, starosti a zážitky postav veľmi odlišné od čtenárových. Pro čtenára jsou tak velmi atraktivní a díky tomu si dobrodružný román stále nachází nové čtenáře: *„Ide o túžbu (takú prirodzenú u mládeže) po exotickosti, po dobrodružstvách vôbec, po ďalekých, neznámych a čarom opradených krajinách a krajinách.“¹⁸*

S prostredím a celým dejem príbehu seznamuje čtenára vypraváč. Jeho náhľad na popisovaný dej môže byť dvojí. V prvom prípade môže byť

¹⁶ Vekovosť, literárny žáner, recepcia alebo čítanie; in *Žánrové aspekty literatúry pre deti a mládež*, str. 12

¹⁷ Sedlák, J., *Epické žánre v literatúre pre mládež*, str. 167

¹⁸ Sedlák, J., *Epické žánre v literatúre pre mládež*, str. 166

téměř ztotožňován se samotným autorem. „*Vypravěč je zde jakoby vševědoucí, stojí nad postavami, všechno o postavách a okolnostech jejich osudů ví, má moc dát nahlédnout do jejich vnitřního světa i zvenčí analyzovat a posuzovat jejich činy.*“¹⁹ Jindy se vypravěč své vševědouce zřídá, udělá z čtenáře svého partnera, který se stává přímým svědkem událostí a někdy i spoluvůrcem vyprávění.

U obou variant ale vypravěč předkládá čtenáři popis prostředí a událostí skrze literární postavy. Ty jsou pevně spjaty s dějem, vztažným bodem, kolem kterého se odehrávají všechny události vyprávění. Specifikem dobrodružných románů je ideální hrdina. Bývá jím dospělý muž, jež je vzorem ctnosti – statečný, věrný, důmyslný a fyzicky schopný. Bez zaváhání vyřeší každý problém, překoná jakékoliv nebezpečí, dostává se mu respektu mužů a obdivu od žen. Jeho činy jsou etickými modely následováníhodného jednání. Nikde jinde se v literatuře pro děti a mládež nesetkáme s takovým očekáváním jako v dobrodružném románu. Navzdory nadsazeným schopnostem nemají hrdinové žádné nadpřirozené nebo kouzelné schopnosti, jsou to vždy „lidé z masa a kostí“, čímž se také odlišují od hrdinů některých jiných dětských próz, např. pohádek apod. Zřejmě nejznámějším a nejukázkovějším příkladem takového hrdiny je Mayův Old Shatterhand. Neodmyslitelnou součástí dobrodružných příběhů jsou i záporné postavy, jež jsou úplnou negací hrdiny kladného: zlí, zákešní, oškliví atd.

Schematičnost hrdiny dobrodružného románu úzce souvisí i se schematičností dějového napětí a gradace příběhu, jež je tu chápána převážně jako situační pestrost, nikoliv jako pozvolný proces postupně odhalující nové rysy skutečnosti nebo povahy hrdiny. Hrdina v podstatě neprožívá žádný vývoj, přes prožité události se jeho povaha či pohled na svět nemění a na konci knihy nebo celého seriálu knih je stejný jako na začátku. Tato skutečnost je způsobena celkovým způsobem výstavby textu. Autoři dobrodružných románů pracují s kombinovatelnými uzavřenými epizodami. V každé této sekvenci jsou sděleny všechny důležité okolnosti související s dějem tak, jakoby nic nebylo řečeno před ní

¹⁹ Chaloupka, O., Nezkusil, V., Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III, str. 88

ani po ní. V každé z nich se setkáme s dramatickou výstavbou – expozicí, gradací a uvolněním dějového napětí. *„Způsob, jímž jsou tyto sekvence organizovány v celek, následnost stavby děje, střídání konfliktů, popisů a dialogů respektuje pouze požadavek napětí a překvapivosti v té které sekvenci, v tom které okamžitém dějovém segmentu, přičemž na jiném místě knihy může být dojmu napětí a překvapivosti dosahováno zcela stejnými prostředky.“*²⁰ Syžetová linie se tak může rozvíjet prakticky donekonečna. Spojitost sousedních dějových segmentů není kauzální, jsou prostě jen zaznamenány tak, jak by za sebou šly v reálném čase. Jednotlivé segmenty pak spojuje především hlavní hrdina. Smysl knihy lze vidět v tom, že každá epizoda sama o sobě splňuje očekávání dobrodružnosti a vzrušujících událostí. Stereotyp a jednoduchost se netýká pouze výstavby textu. *„Podobně skromná je tato literatura mnohdy i v uměleckém vyjádření. Popis je popisem přímo policejné zevrubným, ale neosobním, a často se v druhém díle opakuje u jiné osoby s nepatrnými změnami, dialog je bohatý, ale rozvádí znovu, co bylo řečeno dříve, je prokládán stereotypními frázemi atd.“*²¹

Navzdory otevřené struktuře musí být každá kniha nějak uzavřena. Dětská potřeba vidět v životě klady, mít důvěru v život, vede autory k tomu, aby řešení knihy bylo šťastné. Dobrodružné romány tak končí téměř pravidelně happyendem. *„Kladnými happyendy nebudeme nikterak vychovávat dítě k laciné neproblematičnosti, avšak podpoříme jeho víru v dobro! Dítě není tak rozumově vybaveno, aby si tristní závěr knihy správně vyložilo a mohlo se s ním smířit.“*²²

V dobrodružných románech se čtenáři občas setkávají i s dětským hrdinou. Jejich největší rozmach nastal ve 30. letech 20. století. Jeho úloha bývá specifická a v mnohém se liší od zmíněného dospělého „ideálního“ hrdiny. Zatímco dospělý hrdina má být čtenářovi vzorem a mít na něj výchovný vliv, dětský hrdina má být svým chováním a jednáním čtenářovi bližší. Díky menšímu množství životních zkušeností, abstrakce a znalostí mezilidských vztahů je specifikem dětské literatury výrazné

²⁰ Chaloupka, O., Nezkusil, V., Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II, str. 89

²¹ Chaloupka, O., in Česká literatura 13, 1965, str. 430

²² Šmahelová, H., in Zlatý máj, 1960, str. 159

ztotožnění se čtenáře s hlavním hrdinou. „*Detský hrdina v úlohe hlavného protagonistu diela je teda v detskej literatúre nevyhnutne spätý s pozitívnymi intelektuálnymi alebo morálnymi hodnotami.*“²³ Dětské literatuře však nejde o to, aby dětský hrdina byl směřován s hrdinou exemplárním, naopak má být co nejvíce „obyčejným dítětem“. Dětský hrdina dobrodružných románů je nenasytně zvědavý, plný touhy poznávat neznámé, tajemné a vzdálené. Stává se účastníkem dobrodružných výprav, dalekých a často nebezpečných cest.

Dobrodružná próza bývá často vykazována na okraj národní literatury do oblasti literatury konzumní. Dobrodružný román na však literárním poli plní celou řadu funkcí. Prostý děj, statečný a šlechetný hrdina kromě rozvíjení fantazie a představitivosti, utváří předpoklady pro čtenářské návyky a je přechodem k náročnější literatuře. Obsahuje určitou míru poznatků a skrze hrdiny se v mladém čtenářovi upevňují mravní postoje. O splnění těchto funkcí i dalších zásad poetiky dobrodružného románu se ve svých prózách pro děti a mládež pokusil i Alois Musil.

²³ Klátik, Z., in Zlatý máj, 1977, str. 156

Dobrodružné prózy Aloise Musila popisující realitu soudobého Orientu

Alois Musil se celý život zabýval především Orientem. Jeho všestrannost tak v jeho dílech nezachytíme příliš v tom, o čem píše, jelikož neustále se jedná o Orient, ale jak o něm píše. Přestože byl především vědcem a jeho hlavním úkolem bylo psát odborné studie a podávat výzkumné zprávy, dokázal uplatnit své literární nadání i v dobrodružných příbězích pro mládež. Oblast Blízkého východu zajišťuje Musilovi první podmínku dobrodružného románu – exotické prostředí. Poznávací hodnoty nebývají v dobrodružných románech primární, u Musila však zastávají významnější úlohu. Jeho koncepce dobrodružnosti je vědomě orientována noetickým směrem. Za svého života Musil prožil, slyšel a dočetl se mnohé. Nevšední události někdy více, někdy méně přetvořil vlastní fantazií, a vytvořil pozoruhodnou edici, jež mladému čtenáři skrze příběhy hlavních hrdinů ukazuje život ve vzdálených krajích.

První vydání této edice zajistilo nakladatelství Novina, jež přísně dbalo na dodržení stejné úpravy. „*Dnes již vydavatel ví, že nestačí vydat knihu jenom obsahově dobrou; musí najít i výtvarníka, který mu ji dovede též vhodně upravit, vyzdobit.*“²⁴ I kresby vedou dítě k estetickému citění. „*V té době razí termín reportážního realismu pro běžný typ ilustrací k dobrodružné tematice, jak ji tehdy představuje řada ilustrátorů – J. Wovk, R. Komínek, A. L. Salač, St. Hudeček a další. Zdeněk Burian (...) převyšoval je po technické stránce i pečlivostí ilustrační přípravy.*“²⁵ V edici dobrodružných románů Aloise Musila z nakladatelství Novina se setkáváme nejčastěji s obrázkem A. L. Salače, a v zadní části knihy také s mapkou zobrazující prostor, na kterém se děj odehrával. Druhé vydání románu Syn pouště v nakladatelství Jiřího Chvojky z roku 1948 ilustroval Zdeněk Burian stejně jako druhé vydání románů Cedry na Libanonu a Na Hermonu, jež vyšla ve Státním nakladatelství dětské knihy v roce 1968 jako součást edice Karavana.

²⁴ Holešovský F., in Literatura pro mládež, str. 5

²⁵ Holešovský, F., Ilustrace pro děti. Tradice, vztahy, objevy, str. 96

Ve svých prózách se Musil hlásí k Hané a k Hanákům, kněžství, nezapře celoživotní pracovitost a dokonalou znalost poměrů. Ačkoli jsou příběhy různé, nalézáme v nich celou řadu jazykových i literárně tematických podobností, které jsou charakteristické pro Musilův styl. Kromě funkce estetické je velký důraz položen na funkci poznávací a výchovnou. Musil si je vědom, že dětská literatura spoluovlivňuje společenské vědomí dítěte, jeho základní postoje a orientaci ve světě. V svých románech tak ukazuje mladým lidem vzory zodpovědného a čestného jednání.

V neznámé zemi

Vhodně zvoleným názvem svého prvního románu pro mládež Musil zavádí do „neznámé země“ nejen své čtenáře, ale i hlavní hrdiny. Dochází tak k prvnímu provázání literárních postav se čtenáři. Hrdinové i očekávání čtenáři jsou české děti, kteří se poprvé setkávají s Orientem, setkávají se se spoustou nových věcí, nabývají mnohé zkušenosti, prožívají různé události a při tom všem se formují jako osobnosti. Musil své hrdiny vychovává vzorově a dává tak příklad mladým čtenářům, jakou duchovní cestou by se měli ve svém životě ubírat.

Hlavními postavami *V neznámé zemi* jsou čtyři čeští sourozenci, ještě děti, od pěti do šestnácti let. Starší jsou Vláďa a Věrka, mladší Milan a nejmladší Liduška. Musil hned v úvodu stručně vylíčil jejich životní příběh, což jak se ukazuje později, není v jeho knihách běžné. O minulosti hlavních hrdinů většinou nevíme nic. Otec dětí pracuje v Teheránu, ony byly s matkou doma. Ta však zemřela a děti se vypravily za otcem. Zastihujeme je na cestě z Damašku do Bagdádu, kdy se porouchá jejich auto a řidič je zabit neznámým mužem. Čtenáře udiví, když nevypozoruje žádný strach či bezradnost. Přestože děti nemají zkušenosti s tímto světem, díky svému důvtipu a rozhodnosti si rychle najdou úkryt v jeskyni, rozdělají oheň a seženou nějaké jídlo. Podobné téma navodil i Jules Verne v románu *Dva roky prázdnin*, v němž se děti, ztroskotavší na pustém ostrově také musí rychle naučit postarat se o sebe. V Musilově příběhu

však děti příliš dlouho samy nezůstanou. Jsou objeveni beduínem Birdem, který ačkoli jim vůbec nerozumí, ujme se jich a vezme ke svému kmeni Šammarů. S Birdem děti poznávají život kočovného kmene. Vše je nové jak pro ně, tak pro čtenáře, Musil věnuje dost prostoru popisům nejrůznějších detailů, činností, zvyků, jídel, oblečení apod. Zachytil i jazykový rozkol, pokud domorodec mluvil s dětmi, jsou jeho slova psána v arabštině, dialog s jeho druhy je přeložen. Čtenář tak má dobrý přehled o kmeni i jeho obyvatelích, narozdíl od dětí. I ty se však jazyk zakrátko naučí a v dalších částech knihy se již autor jazykovými rozdílnostmi nezabývá.

Děti cestují s kmenem, snaží se s ním sžít, pomáhají, Věrka léčí raněné, připravuje pokrmy, vyšívá, chlapci se učí zacházet se zbraněmi, starat se o zvířata apod. Všem se velmi rychle učí, jsou celým kmenem oblíbeni. Před útočnou výpravou je Bird raději zanechá u příbuzných v oáze. I zde si zakrátko zvyknou, učí se novým pracím a obyvatelům oázy hodně pomáhají. Musil tak pouze vyměnil prostředí, motiv zůstává stejný. Popis kočovného života vystřídal popis života v oáze. Děj četnými popisnými pasážemi ztrácí charakter dobrodružného románu, neboť dramatických momentů je zde minimum a ani výroba sánek děj moc neoživí. Musil se věnuje hlavně dětem a jejich vztahu k práci, ostatním lidem a životu obecně. Jsou vzorovými příklady, jak by měl podle Musila člověk žít, být pracovitý, pokorný, zbožný, přátelský, poslušný, učenlivý a statečný. Děti všechny tyto vlastnosti plní, neobjevují se u nich žádná negativa. To z nich činí hrdiny sice příkladné, avšak neživé a papírové. Rovněž dialogy jsou strojeně strnulé. Celý příběh tím dost ztrácí na své realističnosti, je poměrně obtížné si představit, že děti ze střední Evropy si bez jakýchkoli obtíží zvyknou žít mezi kočovnými kmeny na Blízkém východě, mezi cizími lidmi. Musil své výchovné úsilí nikterak nezakrývá, jak je patrné např. z promluvy hospodáře k dětem: *„Ani nevíte děti, jakou radost z vás mám. Ušetřili jste ze své dobroty těmto lidem a nikdy na vás nezapomenou. Pamatujte si pro život: Kdo myslí nejen na sebe, ale i na jiné, jedná jako Alláh a nalezne největší poklad tohoto pozemského života: vnitřní spokojenost.“*²⁶

²⁶ Musil, A., V neznámé zemi, str. 114

Děj se dá do pohybu až při napadení oázy loupeživým kmenem, který je však brzy odražen a žádné větší komplikace nezpůsobí. Pro děti si přijíždí Bird a odváží si je zpět do pouště. Kluci se učí lovit, pomáhá jim mladý Sanad, ten spolu s Vládou i dostihnou zloděje hospodářova velblouda a najdou uprchlého pštrosa, s nímž si hraje Liduška.

Až závěrečná část knihy více strhuje. Popisuje se zde bitva s Rualy, Milan zachrání život Birdovi, ale sám je těžce zraněn. To už však není daleko otec dětí. Bird mu pošle telegram, otec přijíždí a své děti si odváží.

Ačkoliv je téma hledání otce zmiňováno jen zřídka, je v kompozici jediným výraznějším pojítkem mezi sledem epizod, v nichž se děti důkladně seznamují s životem domorodých kmenů.

Knihy V neznámé zemi se dočkala i druhého vydání, v roce 1948 ji vydalo nakladatelství F. Kosek s podtitulem Příběhy dětí v poušti.

Mstitel

I pro tuto knihu autor velmi vhodně zvolil název, uvádí čtenáře do dalšího velkého tématu, s kterým se setkáváme i v jeho dalších prózách, do zákona pouště o krevní mstě, kdy beze zbytku platí oko za oko, zub za zub.

Děj románu je mnohem více strhující a napínavější než tomu bylo u předchozího titulu. Hlavní zápletka je zveřejněna v samotném úvodu. Beduíni Fahad a Sanam nalézají v táboře zavražděného přítele Fauzána. Oba přísahají při Alláhovi pomstu Fauzánovým vrahům a ihned se pouštějí po jejich stopách. Musil se brání roli vševědoucího vypravěče a snaží se nechávat vyprávět děj spíše pomocí dialogu svých postav. Čtenář se sice dozví vše potřebné, ale v mnoha případech působí forma dialogu poněkud nemístně a bylo by lepší, kdyby některé informace raději sdělil sám jako vypravěč. Je to zřejmé např. právě ve chvíli objevení Fauzánovy mrtvoly. Přestože byli všichni tři přátelé a znali se, Sanam popisuje Fahadovi Fauzánův život. Pro čtenáře je to pochopitelně nové, ovšem z textu je zřejmé, že tento příběh by již Fahad měl znát. Je to obzvlášť podivné, když

ve výjimečných případech autor do děje vstoupí. Jeho komentář se však netýká příběhu nýbrž faktografického popisu. Ve *Mstíteli* se od něj čtenář dozvídá o Mohamedovi a základech islámu obecně. V textu tak zbytečně dochází ke střídání role vševědoucího vypravěče s vypravěčem jako pouhého svědka děje.

V tomto Musilově příběhu poprvé dostávají větší prostor i záporné postavy. Bohužel Musilova charakteristika a psychologie postav není příliš propracovaná. Tak jako jsou Fahad a Sanam chodícími soubory všech možných pozitivních vlastností, oba vrahové Fauzána jsou jejich pravý opak. Podle Musila špatní lidé nemohou ani vypadat hezky (např. jeden vrah nemá prst na noze, chybí mu zub a celkově nepůsobí příznivým dojmem). Nepřímou charakteristikou pomocí různých příběhů se dočítáme o naprosté bezcharakternosti těchto postav. Fahad a Sanam se například setkávají s chudým poutníkem, který byl i se svou dcerou vrahy zbit a okraden. Musilovy postavy jsou buď černé nebo bílé, dobro a zlo je zde postaveno do ostrého kontrastu.

Fahad a Sanam neztrácejí stopu, děj je poměrně živý, pomocí přátel, náčelníků kmenů a obchodníků se dostávají až do města Medina, kde vrahy dostihnou. Dají se zaměstnat u šerifa Hasana a spolu s jeho vnukem Aunem se starají o jeho koně a osly. Dovídají se o spojení vrahů s mužem jménem Ahmed. Nastane zvláštní situace, kdy zloděj chytá zloděje. Ahmed vrahům ukradne peníze, jež vzali Fauzánovi, a utíká. Vrazi se pouští za ním a v jejich stopách jsou pochopitelně Fahad i Sanam.

Vrazi Ahmeda dostihnou a zabijí. Ve skalní rozsedlině jsou však překvapeni Fahadem a Sanamem, kteří i přes zranění Fahada zde dokonají pomstu. Vrahy zabijí a splní rituál, uříznou jim uši a strčí jim je do úst.

Sanam odváží Fahada ke spřátelenému kmeni a sám pak odjíždí k Fauzánovým příbuzným sdělit jim vykonání trestu. Více se s ním v knize nesetkáme. Ze dvou naprosto rovnocenných postav tak zůstává jediná, Fahad. Ten zůstane u kmene celý rok, což je řečeno jednou větou!

Fahadův další osud sledujeme už jen především pro popis důležité události v životě každého muslima, pouti do Mekky. Fahad se nechá najmout jako sluha u obchodníka Abdalkádera, jemuž velmi pomáhá svou

znalostí prostředí. Musil skrze Fahadův a Abdalkáhderův pochod dopodrobna popisuje průběh této pouti a vše, co obnáší: oblečení, zvyky, místa, která je nutné projít apod. Zde je patrná mistrná Musilova znalost tohoto oboru, neboť jsou zde časté odkazy k Bibli či Koránu.

Akčnost je v těchto pasážích zachraňována spíše drobnějšími historkami, kdy byl někdo podveden, oloupen či zajat, přičemž všechna úskalí bez zaváhání vyřeší Fahad.

V závěru knihy je Musil přeci jenom věrný jejímu názvu. Fahad se setkává s Aunem. Od něho se dozvídá o násilné smrti jeho rodičů a jeho povinnosti pomstít je. Fahad pomůže i Aunovi, který vraha nalezne, zabije a vykoná i známý rituál. Pomsta je tak dokonána i zde.

Právě pomsta je vůdčí myšlenkou celého příběhu. Ačkoli se dlouho zdálo, že jedinými mstiteli budou Fahad a Sanam, je jejich úkol pouze polovinou celého příběhu. Fahadovi, jehož osudy už pak sledujeme odděleně od kamaráda, je pak věnována mnohem větší pozornost než v první části. Druhým mstitelem se nakonec stává Aun, který se se svým dědečkem Hasanem dlouho nemohl dohodnout, který z nich má Aunovy rodiče pomstít. Musil, i když kněz, ukazuje své porozumění pro zákony pouště a vrahům neodpouští a nechává je zemřít.

Syn pouště

Další titul, který seznamuje čtenáře se životem kočovných kmenů. Základní schémata se zde nemění a zdá se, že Musil v první polovině třicátých let psal dobrodružné knihy na zakázku. Příběhy vycházely minimálně jednou do roka a při velkém rozsahu jeho činností, rozhodně netvořily hlavní objekt zájmu. Projevuje se to na stále obdobných tématech, která se pomalu cyklicky opakují.

V Synu pouště sledujeme tři hlavní postavy. Náčelníkem kmene Sindžárů je Názal, jedním z jeho bojovníků je Abtán a poznáváme i aktivního, stále však velmi mladého Sanada. V každé části knihy dostává větší prostor jeden z nich, přičemž jejich příběhy se dost podobají, postavy

však jednají různě. Musil postupoval typologicky. Vytvořil tři typy postav, každá má určité neměnné rysy, je tak vcelku snadno předvídatelné, jak se bude která postava chovat. Společným rysem všech je odvaha, charisma, sympatie. Názel je zkušený, nic ho nezaskočí, přelstí nepřátele, je přirozenou autoritou pro ostatní. Je ukázkovým ideálním hrdinou jaký k dobrodružným románům patří. Sanad je mladíček, který má všechny předpoklady dosáhnout Názellovy úrovně. Aby udělal dojem, hlásí se dobrovolně do nejrůznějších akcí, jeho mladé tělo nezná únavy, někdy se však projevuje mladická nerozváženost a nezkušenost. Abtán je střední cestou mezi Názelem a Sanadem. Dostatečně protřelý bojovník, jenž už se nemusí tolik učit jako Sanad, ale ještě není vůdcem kmene jako Názel. U této postavy autor rozvíjí motiv hledání a nalezení partnerky a podává tak čtenáři zprávu o důležitém sociálním jevu.

Kmen Sindžárů je přepaden a oloupen Adžmány. Jelikož zůstanou s minimem zásob a prostředků, rozhodne se Názel pro nájezdní výpravu. Jí se zúčastní i Sanad, který se konečně cítí jako bojovník. Družině se podaří ukořistit potřebné zásoby. Sanad s Abtánem se pak ještě vydávají na lup a získají dva velbloudy.

Musil rozvíjí motiv zacházení s nepřáteli. Některé kmeny i k nim chovají úctu. Když Adžmáni oberou Sindžáry, nechají jim alespoň část zásob na přežití, podobně se zachová Názel na své nájezdní výpravě. Musil vyzdvihuje statečné chování zajatců, kteří neprozradí své druhy. Negativně se nestaví ani k běžné pouštní praxi, kdy se všichni navzájem okrádají. Nesnaží se posuzovat pouštní zákony podle křesťanské morálky a jednoho z jejich přikázání, „nepokradeš.“ Jistě však s povděkem pozoruje, když další z přikázání, „nezabiješ“, se dodržuje poměrně věrně, a to i vůči nepřátelům. Proto hned několik kmenů je uraženo chováním kmene Zejádů, kteří dva své zajatce zahrabali do písku a málem nechali zemřít hroznou smrtí. Až náhodou byli zajatci osvobozeni a rozhodlo se o trestné výpravě na Zejády, kterou má vést Názel. Především díky němu je výprava úspěšná a Zejádové jsou potrestáni.

Stále však nedošlo na odvetu Adžmánům. Hlavní starostí není ztráta majetku, nýbrž újma na cti. Pod Názellovým vedením se i tato výprava zdaří, pouze se někde ztratí Abtán. Nepřátelům je opět sebrán

majetek nikoli život. Smrt se vůbec příliš často neobjevuje, což je v románu, který je plný boje s nepřáteli podivné.

V druhé polovině knihy sledujeme především osud Abtána. Ten byl v bitvě raněn a nyní je v zajetí Adžmánů. Ošetřován je dívkou Mahou a mezi nimi brzy vznikne pevné pouto. Jelikož u Adžmánů zůstat nemůže, odjíždí s příslibem, že se pro Mahu vrátí. Nachází si práci v přístavu. Do něj brzy dorazí i skupinka podezřelých obchodníků s koňmi. Abtán rychle zjistí, že jsou to koně ukradené otci Mahy. Lstí zlodějům koně vezme a pošle je k Maze zpět. Sám si pak hledá jinou práci, setkává se s mnohými lidmi, děj obohacují změny prostředí. Kulisami je zde spíš město, přístav, krčmy, zatímco v první části knihy to byla pouze poušť. Abtán se nakonec dostane domů. Stará tradice mu velí, pokud si chce vzít Mahu, musí za ní k jejím rodičům poslat námluvčího. Této úlohy se zhostí Názal. Zjistí, že Maha je odmala předurčena jejímu starému příbuznému, což nemohou změnit ani její rodiče. Názal s Abtánem Mahu unesou a v okamžiku, kdy jsou na svém území, je povoleno, aby si Maha Abtána vzala. Touto svatbou se zároveň zruší nepřátelství mezi oběma kmeny.

Syn pouště má velmi dynamický spád, akce zde střídá akci, je zde minimum popisných pasáží. Zatímco první polovina knihy představuje hrdiny a jejich těžký život v poušti, druhá část ukazuje, že získané návyky a zkušenosti se dají použít i v jiných prostředích. Události se odehrávají v době trvání asi jednoho roku a jsou ožívovány prolínáním dějů, kdy sledujeme v jednotlivých kapitolách události ze života hlavních hrdinů ve stejném čase.

Syn pouště byl podruhé vydán v roce 1948 v nakladatelství Jiřího Chvojky v Havlíčkově Brodě. Text je doplněn ilustracemi Zdeňka Buriana.

Vlastní cestou

Po Mstítelovi a Synu pouště, ve kterém byli protagonisty domorodí obyvatelé, se Musil vrátil k příběhu mladého hrdiny ze své vlasti, který poznává kouzlo života v Orientu. Tentokrát se jedná o čtrnáctiletého

Jeníka Badala, který uprchl z domova. Jeho matka jej neustále nutila ke studiu na gymnáziu. Jeník má však o životě svoje představy a rozhodne se jít jím, jak už název napovídá, vlastní cestou. Jeho známý jej odveze do Terstu, kde se Jeník tajně nalodí na loď do Egypta. V úvodu příběhu ho zastihneme, když je na lodi odhalen jako černý pasažér. Lodní lékař, shodou okolností také Čech, se za Jeníka zaručí a cestu mu zaplatí. V Egyptě Jeník z lodi utíká, brzy je okraden. Svoji situaci přijímá jako výzvu, konečně se může starat sám o sebe. Brzy poznává, že naučit se žít v této oblasti nebude snadné. Jako cizinec je pronásledován tureckými četníky, v horách mu pomůže zbavit se pronásledovatelů beduín Trád. I on se skrývá před úředníky, neboť se vládě vzepřel, když nechtěl platit nadměrné daně. Musil dále Trádovu situaci příliš nerozvíjí, ovšem k postavením jedince v zemi, vztahu k nenáviděné turecké vládě a politickými problémy se podrobněji zabývá v některých dalších prózách.

Trád se Jeníka ujme a učí ho kočovnému životu. Jeník je v duchu Musilových tradic velice učenlivý, snaživý a pracovitý. V Trádově táboře napíše dopis své matce, kde ji obeznamuje s podrobnostmi svého útěku. Jeho první rok života v poušti příliš rozebírán není, Jeník se však rychle naučil všemu potřebnému. Sám tak pomůže pronásledovanému a zachrání Lisána, náčelníka kmene Huetátů. Jeník je za odměnu přijímán za člena kmene. I zde probíhá jeho příprava na život, učí se střílet, jezdit na koni, starat se o zvířata atd. Jeníkovu vzorovost zachytil Musil například v tomto odstavci:

„Jeníkovi práce nescházelo. Sám ji vyhledával a u dozorce a správce se jí domáhal. Všichni si ho záhy oblíbili a správce si ho brával jako příručího, když dohlídal, nařizoval a vyměřoval.“²⁷

Jeník touží po vlastním chovu koní. Odjíždí do města Sarona spolu s dozorcem hřebčince a Trádovým sedmiletým synem! Ten sám chce opustit rodiče, aby se ve světě něčemu přiučil. Musil i v této knize nabádá mladé lidi k zodpovědnému přístupu k životu, jeho příklady jsou však nereálné, jak ukazuje příklad malého Trádova synka. Zatím jediné Jeníkovo zaváhání, jeho útěk ze studií, je včas napraveno procitnutím a

²⁷ Musil, A., Vlastní cestou, str. 72

pochopením smyslu a důležitosti studia. Jeník mu v Saroně věnuje dost času, velký význam přikládá znalostem cizích jazyků. Tak jako Musil, kterých jich ovládal hodně, učí se Jeník arabštině, turečtině, francouzštině a němčině. Aby nezaostával v řemeslných činnostech, jde na vyučení do rodiny truhláře a tesaře Josefa, původem Čecha. Seznámí se s celou jeho rodinou, rodiči, bratry Cyrilem a Metodem a sestrou Aninkou. V Saroně se učí řemeslům dva roky.

Až do této chvíle působí text hlavně výchovně, Jeník je teprve po důkladné přípravě způsobilý pro dobrodružství. Nejprve je s kamarádem pronásledován ve zříceninách. Jeník osvobodí zajatého kamaráda a ještě pronásledovatelům sebere klisny. Brzy se dozvídá o trestné výpravě, ve které byl Lisán poraněn a ztracen. Zbytek výpravy se vrátil bez něj. Jeník vydávaje se za chovatele ušlechtilých koní se rozhodne Lisána najít. Slibně rozvinutý příběh však brzy skončí, Lisána bez problémů najde u jedné rodiny, kde se o něj s veškerou péčí starají. Děj se tak stáčí na „klasické“ Musilovy kratší historky, se kterými se Jeník utkává: pomoc okradeným kočovníkům, zajetí kvůli nedorozumění, lov koní. Jeník i s celou Josefovou rodinou přijímají turecké občanství, aby si mohl koupit pozemek, usadit se a mít vlastní hospodářství. Celá Josefova rodina je v písemném kontaktu s Jeníkovou matkou. Veliké překvapení ovšem přináší zjištění, kdy Josef Jeníkovu matku žádá, aby pro něj a jeho dva bratry našla na Moravě manželky a přivedla je za nimi. Jeník matku pozve k sobě a ona skutečně přijede se třemi Moravankami. Zde dobrodružný příběh přechází ve světě mezilidských vztahů do naprosto neuvěřitelné červené knihovny s pohádkovými motivy. Josef mladší svoji vyvolenou Lojzičku nikdy neviděl, přesto ji hned při prvním setkání líbá a objímá. Ona jeho city opětuje, hned se mají rádi! U jeho dvou bratrů je to obdobné. Bez manželky nemůže zůstat ani hlavní hrdina, Jeník si uvědomí pozornost, kterou mu doposud Aninka věnovala a ožení se s ní. Závěrečné scény zcela deklasují celkové vyznění příběhu. Sňatek hlavního hrdiny s Aninkou je logickým vyústěním jeho mladistvé pouti. Ale proč sem Musil zakomponoval příjezd tří Moravanek pro Josefa mladšího, Cyrila a Metoda, zůstává otázkou. Kromě jejich příjezdu a chystané svatby nesehrávají v kompozici ani minimální role, nedávají žádný podnět k ději,

snad jen je to krkolonná cesta k Jeníkově ženitbě. Je těžké si představit tři dívky z Moravy z úvodu 20. století, jak jen na základě dopisů a doporučení vše opustí a vydají se do naprosto neznámých končin, jen aby se provdaly za úplně cizí muže. Sice se jedná původem o Čechy, ale kteří se narodili v Orientu, který nikdy neopustili.

Realistický obraz života v poušti je tak v ostrém kontrastu s popisovanými vztahy muž – žena. Ty jsou podány velmi idylicky až neživě, což věrohodnosti postav i celému příběhu škodí.

Na Sinaji

Musil si zřejmě včas uvědomil nedostatky své literární tvorby a jeho další romány již neobsahují tolik výchovných pokynů, schématických vztahů, neživotnosti postav, hlavně dětských, a zapracoval i na výstavbě samotného příběhu, který už netvoří jen sled náhodných akcí, ale je zde nějaké zauzlení děje, pointa a vývoj hlavního hrdiny. Pokrok je zřejmý už v další dobrodružné knize Na Sinaji, kde využívá nejen svých zkušeností z Blízkého východu, ale i znalostí náboženského prostředí.

V osadě Denšauí je poměrně rušno. Kmen Mahfúzů je zde v neustálém rozporu s kmenem Zejjátů a také s představiteli vlády a vojenskými důstojníky. Na tom všem touží vydělat statkář Grék, který je i u situace, kdy důstojníci v potyčce pozabíjí a zavřou některé Mahfúze a zároveň dojedná svědectví Zejjátů ve prospěch důstojníků. Někteří další Mahfúzové jsou pak veřejně popraveni. To vše pozoruje mladý syn Mahfúzů Hasan, který v neklidné době ztratí celou rodinu. Matka i děda jej zapřísahají při Alláhovi, ať pomstí jejich smrt.

Hasan se dostává až do Grékovy blízkosti, je přijat jako jeho sluha. Místo sobecké zrůdy však nachází zlomeného muže, který trpí neštovicemi, na které zemřela i jeho žena, jemuž jsou veškeré peníze k ničemu, neboť jej tíží samota. Přátele nemá, se svým jediným synem Bazilem se rozešel ve zlém, když mu i přes jeho zákaz uprchl do kláštera sv. Kateřiny na horu Sinaj. Ve svých posledních dnech začíná litovat svých

činů, žádá, aby Bazil napravil jeho hříchy a umírá dřív než stačil Hasan vykonat svoji pomstu. Tím však kletba není zrušena, pouze se přesouvá na Grékova syna. Hasan se vydává na Sinaj.

Postavy i samotný příběh jsou propracovanější, než v předchozích prózách. Pomsta nemusí být vždy jednoduchou záležitostí. Sledujeme rozpolcenost Hasana, který je vázán přísahou svých předků, a přesto vida Grékova zpytování svědomí ho nedokáže zabít a svůj úkol nesplní. Hlavní hrdina, Hasan, narozdíl od předchozích próz, působí mnohem lidštěji. Nejsou zde neustále zdůrazňovány a explicitně vyjmenovávány jeho kladné vlastnosti, dokonce můžeme vyzorovat i jisté neřesti, například když se chlubí, že ještě nebyl nikým obelstěn. Musil si však neodpustil napomenutí za nedostatek pokory.

Musil popisuje děj, který se odehrává v civilizovanějších končinách, není proto zvláštní, když Hasan cestuje vlakem a prvky kočovného života jsou zde zobrazeny jen okrajově, až když se blíží k samotné Sinaji.

Hasan je u Sinaje přepaden a těžce zraněn, probere se až v klášteře, kde se jeho ošetřování ujme Bazil. Hasanovo léčení trvá mnoho týdnů. Přitom poznává život v klášteře a stále více se přátelí s Bazilem. Na svůj úkol však nezapomíná. Aby jej mohl vyplnit, musí Bazila osvobodit z krátkodobého zajetí lupiči.

Bazil touží po studiu teologie. Arcibiskup mu doporučuje studium v Jeruzalémě. Bazil prosí o doprovod Hasana, nyní již svého velmi dobrého přítele. Po cestě má Hasan konečně šanci svoji pomstu splnit. Jeho úvahy nad smyslem tohoto úkolu, snaha odsunout své vlastní city do pozadí a posílit myšlenky na zabití Bazila, jeho jediného blízkého člověka, dávají Musilovu textu nový rozměr. Překvapený čtenář navíc mnohem hlouběji nahlédne do způsobu uvažování a hodnotového žebříčku domorodců. Hasan se ke svému činu brzy odhodlá, v noci však spadne do nastavené pasti a druhý den je jeho život již podruhé zachráněn nic netušícím Bazilem. Do Jeruzaléma tak dojedou oba dva. V místním klášteře zůstávají rok a půl. Pak odjíždějí na další studia do Sarony a jejich cesty se nakrátko rozdělí. Bazil se zastavuje v domě svých rodičů. Od služebných se dozvídá nejen o prosbě jeho otce, podle níž má napravit jeho křivdy, ale také o původu a úkolu Hasana.

Příběh tak dospěje až do zajímavého finále, kdy se Bazil setká s Hasanem. Bazil je ochoten trest přijmout, avšak až po té, kdy splní úkol daný jeho otcem. Napravuje křivdy spáchané proti Mahfúzům, kterým se vrací majetek i práva. Musil také projeví svůj humanismus, Hasan je svými zbylými příbuznými nakonec svého úkolu zbaven. Dochází tak ke vzájemnému odpuštění nejen mezi Hasanem a Bazilem, ale také mezi Mahfúzy a Zejjáty.

Na Sinaji je rozhodně příjemným oživením dobrodružných próz. V závěru sice dodržel „povinný“ happyend dobrodružných románů pro mládež. Jistě, vyskytují se zde Musilovy typické epizody, ve kterých jsou hlavní hrdinové okrádáni, vlákáni do pastí, zajímáni a zase osvobozeni, ale ústřední myšlenkou je zde Hasanova pomsta, která se narozdíl od Mstitele poutavě vyvíjí. Úvahám nad lidským konáním, přátelstvím, životem a smrtí je zde oproti jiným Musilovým prózám, kde se prakticky nevyskytují, věnován mnohem větší prostor a příběh tak nabývá lidštějšího charakteru.

Na Sinaji bylo publikováno i ve slovenštině. V roce 1945 byl v Trnavě spolkem Sv. Vojtěcha vydán překlad Dr. Štefana Zlatoše.

Cedry na Libanonu

Definitivní odklon od „beduínské ságy“, v níž byl ze všech stran hlavně popisován život kočovných kmenů pouště, znamená dilogie Cedry na Libanonu a Na Hermonu. Musil si uvědomoval, že v Orientu nežijí jen kočovníci, ale četní obyvatelé měst, chodící do škol a do zaměstnání, z jejichž osudů se také dá vytvořit napínavý příběh. Ve městech se pochopitelně nelze řídit zákony pouště, nýbrž předpisy, nařízenými vládou. Tato pravidla vyhovují především jí samotné nehledě na občany. Nadčasová a nadprostorová témata boje o moc a majetek proti touze žít obyčejný spravedlivý život, zasadil Musil do prostředí jemu důvěrně známého.

Ve městě Baalbek dochází k poměrně častým střetům mezi představiteli turecké vlády, bášou, starostou a majorem, a místními občany. Úředníci požadují po chudácích, živořících většinou v hmotném nedostatku, vysoké daně a upírají jim některá jejich občanská práva. Brzy zjistíme, že ačkoli kontroverzní rozhodnutí vydává báša, jejich skutečným autorem je bášův proradný poradce Ismet. Ismet prahne nejen po moci, ale i po bášově místě a majetku, jehož se chce zmocnit sňatkem s bášovou dcerou Lajlou.

Nepsaným vůdcem odporu domorodců proti aroganci moci je lékař Ahtal. Po jedné z mnoha hádek je na Ahtala vydán zatykač. Musil na tomto příkladu ukazuje leckdy napjatou politickou situaci v kraji. Nejen, že bylo často obtížné „zkrotit“ místní lid, vrásky na čele jim dělala rovněž Francie, jež měla v těchto končinách také své zájmy. Ahtal pocházel z Alžírsko, hlavním, i když jen zastíracím, oficiálním důvodem jeho pronásledování bylo napomáhání francouzské vládě a podvracení turecké autority. Doktorovi se podaří včas utéct do Libanonu, kde zatykač neplatí. Četníci tak musí čekat na povolení zatčení od samotného sultána. Snaží se nalézt alespoň Ahtalovu ženu Zajnab. Ta však Baalbek rovněž opouští a vydává se za svým manželem.

Mezitím jsme svědky klasické ukázky zneužívání moci. Ismet se svojí družinou cestují krajem a vybírají daně. Přitom města drancují, vykrádají, v čemž jim vydatně pomáhá alkohol. V jedné vesnici se setkávají Ismet i Zajnab. Zajnab Ismeta omámí medikamentem, sváže a posléze i donutí jej podepsat rozkaz o snížení daní.

Jelikož přichází zatykač povolující zatčení Ahtala i na území Libanonu, schovají se Ahtal a Zajnab v jeskyni v libanonských horách. Četníci dvojici brzo objeví, v přestřelce je Ahtal raněn, Zajnab se podaří s ním tajně utéct do kláštera, kde se Ahtal podrobuje léčení.

Autor nečekaně přesouvá pozornost na Ahtalova bratra Salma. Salm přijíždí do Baalbeku, spřátelí se s bášovou ženou i její dcerou Lajlou, což se nelíbí ani bášovi ani Ismetovi. Brzy poznáváme, že Salm je podobného ražení jako jeho bratr, i on hájí zájmy obyvatel a dokonce zakládá občanské hnutí. Při slavnostním proslovu je zatčen. Z vězení mu dopomůže Zajnab. Salm se na svobodě připojí k obchodníkovi cestujícím

do Damašku. Na cestě jsou okradeni, Salmovi se podaří získat zboží zpět, navíc zjistí i skutečné záměry zlodějů. Jsou najati Ismetem a mají za úkol ukrást dokumenty o snižování daní, které podepsal. Salm dorazí k obchodníkovi otci do Damašku, zde už je v bezpečí, pro jistotu však přijímá přezdívku Mulk.

Salmův příběh se v této chvíli zdá být uzavřen, některé části rozehraného děje konec nemají. Čtenář se nedozví o dalším osudu Ahtala nebo zda-li byl Ismet za své činy potrestán. Je proto s podivem, že nyní Musil knihu ukončil. Jak už bylo řečeno, jedná se o dilogii, čtenář se pokračování dozví. Proč však Musil zrovna tento text, narozdíl od ostatních, rozdělil do dvou publikací, není zřejmé.

Na Hermonu

Číst tuto knihu lze jen se znalostmi děje Cedrů na Libanonu, Musil na ni přímo navazuje.

Salm je stále v Damašku, přátelí se s obchodnickým otcem Rabínem a uhlířem Dibem. Nezapomíná ani na Ahtala a Zajnabu. Musil začíná celý příběh rozplétat a vést k závěru. Velmi netypické je, že čtenář nesleduje děj z hlediska jedné postavy. Musil rozesel své kladné i záporné postavy na různá místa a každá dostává poměrně hodně prostoru. Dozvídáme se tak o odchodu Ahtala se Zajnab z kláštera, o Ismetově plánu zajmout Lajlu, která však ze zajetí uteče a setká se se Salmem. Navzájem se do sebe zamilují.

Ismet, který hraje na obě strany, pomáhá bášovi najít jeho dceru. Vystopují zlodějskou bandu, která je s Ismetem spojena. Proběhne zinscenovaná bitka, v níž jsou báša i Ismet zajati. Ismet ze svého „zajetí“ uteče a vydává se po stopách Lajly.

Salmovi se podaří osvobodit bášu, který mu konečně odpouští. Lupiči jsou dopadeni kmenem Drurů, nikdy však neprozradí, že je najal Ismet. Ten tak nakonec za své činy dostane jen minimální trest. Báša v něj

ztratil důvěru, kterou naopak nyní chová pro Salma a Ahtala. Ismet cítí, že v této společnosti již neuspěje a na vlastní žádost město opouští.

Sultán na oslavu 35. výročí nástupu na trůn vyhlašuje všeobecnou amnestii, Ahtal a Salm se již nemusí skrývat. Příběh je zakončen svatbou Salma s Lajlou.

V celé dílogii Musil lépe pracuje s psychologií postav. Stále sice působí poněkud schématicky, kdy je proti sobě postavena nenávisť, chtíč, závist (Ismet) a láska, odvaha, štedrost (Salm, Ahtal, Zajnab), ale u některých postav zaznamenáme i jistý vývoj a změnu názorů, např. báša. V porovnání s ostatními romány je zde tentokrát potlačeno téma dozrávání a růst dětského hrdiny.

Vyskytuje se zde mnohem více popisných pasáží krajiny, myšlenek, historek, příběhů z historie země i rozebrání aktuální situace v širším kontextu.

Tato dílogie byla v roce 1968 Státním nakladatelstvím dětské knihy v Praze znovu vydána jako jedna kniha pod názvem Cedry na Libanonu v edici Karavana. Ilustracemi ji opatřil Zdeněk Burian.

Dobrodružné romány vycházející z historie

Spojení historické a dobrodružné literatury není nikterak neobvyklé a často zvyšuje čtenářskou přitažlivost historických událostí. Musilovy znalosti Orientu byly natolik rozsáhlé, že v nich byl samozřejmě obsažen široký přehled o dějinách tohoto kraje. Podnítit zájem o historii se pokusil i v mladých čtenářích, když na sklonku svého života napsal dva historické romány *Křižák* (1943) a *Pán Amry*, který byl vydán až čtyři roky po jeho smrti v roce 1948. Oba romány si zachovávají Musilův rukopis, obsahují mnoho jeho typických rysů, jejich celkové vyznění je však přeci jenom odlišné, než u soudobých dobrodružných příběhů. Autor se do vyprávění neustále pokoušel začleňovat různá fakta a detaily historického charakteru. Děj se soustřeďuje kolem postav nehistorických a historické postavy hrají úlohu vazby na konkrétní dobu a prostředí, ve které se děj odehrává.

Při psaní příběhů z historie je pro uvěřitelnost důležité zvolit období, ve kterém se nejlépe orientujeme. Blízký východ je částí světa s historií velmi bohatou, lidé zde žijí již mnoho tisíc let. Historických pramenů, ze kterých mohl Musil čerpat je velké množství. Jedná se často o prameny vyprávěcí. *„Prameny vyprávěcí od krátkých análů k mohutným historickým dílům jsou nejbohatším základním pramenem k islámským dějinám v raném i vrcholném středověku. Arabsko-islámská, osmanská a persko-islámská historiografie zaujímají významné místo ve světové historiografii. Svým rozsahem a bohatstvím se jim ve středověku může rovnat pouze historiografie byzantská a čínská. Nevýhodou vyprávěcích pramenů je, že se soustřeďují převážně na události politické. Proto je lze jen s obtížemi využívat pro oblast dějin hospodářských, sociálních a institucionálních.“*²⁸

Pro jednoho člověka je téměř nemožné mít dobře zmapovány všechny fáze vývoje, historie navíc nebyla Musilovým hlavním oborem. Ze široké nabídky rozličných dějinných etap si Musil pro své příběhy vybral období 8. století, kterému patrně ve svých výzkumech věnoval nejvíce pozornosti. Výběr tohoto století měl zřejmě tři hlavní důvody. Za prvé díky velkému počtu spolehlivých pramenů. Velké množství zpráv se dochovalo

²⁸ Gombár, E., Úvod do dějin islámských zemí, str. 9

vzhledem k tomu, že toto období je spojeno s událostmi za vlády chalífů, jež se staly normou pro chování islámské obce. Za druhé byl v této době postaven zámeček Kusejr Amra, patrně nejvýznamnější Musilův objev. Za třetí tehdy začalo docházet k silnějším roztržkám mezi křesťanstvím a islámem. Dva jiné pohledy na svět nacházející se na jednom území způsobovaly řadu konfliktů, bojů, ale někdy i snah o příměří a pochopení toho druhého. Tato situace se příliš nezměnila ani v budoucnosti za života samotného Musila, a víceméně se neuklidnila dodnes. Musila teologa blízký kontakt obou náboženství nikdy nepřestal zajímat a dozajista se zajímal o vzájemné vztahy v minulosti. V 8. století začínal na Blízkém východě pomalu převládat islám nad křesťanstvím.

Své hlavní teologické i historické zájmy Musil zakomponoval do obou tematicky podobných historických románů. Přehledněji jsou však patrné v Pánu Amry. V jeho posledním románu lze sledovat jak podobnosti s ostatními dobrodružnými příběhy, a to po stránce jazykové i literární, tak i jistý vývoj a změny, které nepramení pouze z toho, že děj se odvíjí v jiné době.

Pán Amry

Čtenáře neznalého Musilovy tvorby by možná nejvíce překvapil hlavní hrdina románu. Není to žádný domorodý orientálec, i když i ti dostávají dost prostoru, ale Čech Jurata! Čechů nenalezneme na Blízkém východě velké množství ani dnes, v Musilově éře byl on sám spíše výjimkou, ale v 8. století? Už však bylo řečeno, že Musil, snad pro větší autentičnost, využívá situace, kterou sám zažil, totiž poznávání Orientu očima Středoevropana. A co na tom, že se jedná o osmé století, kdy cestování na velké vzdálenosti nebylo běžné. Musil přítomnost Juraty v Městě Konstantinově (Istanbulu) logicky vysvětlí a díky němu i dalším Slovanům ukazuje, že přizpůsobit se netradičním podmínkám se lze v každé době na každém místě. Jurata je navíc stavitelem a nadaným malířem, čímž si Musil připravuje půdu pro pozdější hrdinovo působení

v Amře. Jedinou odlišností je, že Jurata nepochází z jižní Moravy, tak jako ostatní Musilovy postavy – krajané, ale tentokrát z Doudlebska. Nehistorický hrdina umožňuje autorovi rozehrát dobrodružné děje, jejichž historická hodnověrnost není omezena známými dokumenty, pouze věrným zachycením koloritu doby a kraje, kde se děj odehrává.

Úvod je pro Musila typický, dynamická akční scéna, při níž Jurata zachrání život malému synovi Basila. Následuje schématický rozhovor obou mužů, kdy se oba sobě navzájem, ale především čtenáři představí a vypoví svůj životní příběh. Rozhovor těchto dvou mužů, kteří se znají sotva pár minut ukončí oba následujícím dialogem: „*Všechno se mi zdá, že nás Allah svedl nikoli na chvíli, ale na celý život.*“ „*Kéž by to byla jeho vůle.*“²⁹ Těchto naprosto neživých dialogů, je především v první části Pána Amry mnohem více. Ačkoliv působí strnule, zřejmě plní úlohu, pro niž je Musil užíval.

Basil a Jurata se domluví, že společně pojedou do Sýrie, Jurata za poznáním, Basil za svou rodinou. Od vyplutí z Města Konstantinova, po celou plavbu, následnou cestu až po příjezd do Damašku a pobyt v něm je text plný již zmíněných strnulých dialogů. Jejich kognitivní funkce je nesporná a Musil zde ukazuje svůj přehled o místech dění. Jurata se neustále Basila a posléze i jiných postav vyptává na historii a současnost (což je z našeho i Musilova pohledu také historie) okolních krajin. Basil a Jurata jsou v tomto úseku pouhými loutkami, jež Musil provádí místy, o nichž chce vyprávět. Pouze na malou chvíli se zdá, že se rozpomněl, že chtěl psát dobrodružný román. Loď hlavních hrdinů však nechá blízcím se pirátům odplout, a tak se na dlouhou dobu osamocená dramatická zápletka stačila rozplynout dřív než čtenáře vůbec zaujala. Následují další otázky, na něž se Juratovi dostávají odpovědi v podobě mnoha pověstí, bájů, legend, vysvětlení názvů míst, ale i vyprávění o skutečných vládcích a událostech s přesnou datací. Zmíněna je i Homérova Iliada nebo Bible. Na Musilovi je patrná i místopisná znalost, děj v Damašku probíhá v konkrétních přesně popsanych ulicích, obchodech apod. Nicméně hlavní novinkou jsou zde vyprávěné pověsti, které z textu častokrát vystupují a

²⁹ Musil, A., Pán Amry, str. 10

vytvářejí mozaiku ucelených samostatných příběhů s vlastními hrdiny, dialogy a prostředími. Musil jistě během svého pobytu na Blízkém východě slyšel tisíce různých historek. Ve svých soudobých dobrodružných prózách jich však téměř nepoužívá, některé z nich tak uvedl alespoň v těchto historických románech. S orientálními pověstmi se domácí čtenář příliš neseťkává. Některé z nich, např. o původu názvu průlivu Bospor a Dardanely, jsou zajímavé i dnes. Do historického románu z Orientu tak dobře zapadnou. Poněkud zbytečně však působí Musilova snaha čtenáři připomenout, že i Češi mají své pověsti a legendy. V tom může čtenáře zmást. Při rozvíjení samotného děje se Musil snaží o co největší věrohodnost. Zmiňované legendy a pověsti se berou jako součást lidové slovesnosti, historiky, které nikdo nemůže doložit. Nicméně samotný Jurata se zmiňuje, že pochází ze země knížete Nezamysla, syna knížete Přemysla. Musil jde ještě dál, když nechá vyprávět svůj příběh Čestu-Hasnu, další Češku v tomto románu. Česta pochází ze Stadic a sama byla přítomna odvodu Přemysla Oráče z pole na Vyšehrad. Musil se zde zjevně inspiroval známým převyprávěním starých pověstí českých Aloise Jiráska.

Pán Amry: *„Pamatuji se, jak k nám do Stadic přijeli velitelé jednotlivých čet a doptávali se na Přemysla. Můj otec je vedl na pole, jež Přemysl právě oral. Sestoupili z koně a nejstarší zahovořil: „Libuše, dcera Krokova, jež se po smrti svého otce ujala řízení družiny Čechů, se po naší radě uvolila, že se vzdá svého dědictví, zvolíme-li tebe, Přemysle, svým velkým knězem, a že se vydá, bude-li to tvým přáním. Oznamuji ti, že velitelé jednotlivých čet si jednomyslně vybrali tebe za svého velkého kněze. Jménem všech se ptám: Přijímáš hodnost velkého kněze družiny Čechů?“*“³⁰

Staré pověsti české: *„Spatřili opodál muže vysoké statné postavy, an v lýčených střevících za pluhem statně kráčel a pobízel ostnem spřežení strakatých volů. (...) „Muži blažený, kníže nám bohy souzený, buď zdráv a vítěj! Pusť voly, roucho změň, na kůň se rač posadit a s námi jeti. Kněžna Libuše a všecken národ Čechův ti vzkazují, abys s námi přijel*

³⁰ Musil, A., Pán Amry, str. 97

a přijal vládu tobě a tvým potomkům souzenou. Zvolili jsme tebe za svého soudce, ochránce a knížete.“³¹

Tato událost je historicky nedoložená, Musil ji však zde prezentuje jako skutečnou. Neznalý čtenář si nemůže být jistý, jestli opravdu existovaly osoby, místa i některé skutečnosti, které Musil zmiňuje, a používá např. přesnou dataci či popis. Musil sice poněkud osciluje mezi částmi, kdy chce spíše jako vědec zasadit děj do reálných souvislostí a místy, kdy naopak jako spisovatel popouští uzdu své fantazii a za pomoci lidové slovesnosti usiluje o atraktivní vyprávění, při porovnání děje románu s doloženými fakty však docházíme k názoru, že autor chtěl pomocí tohoto románu hlavně zachytit politicko-kulturní atmosféru Sýrie poloviny 8. století se všemi jejími charakteristickými rysy.

Jurata přijíždí do Damašku za vlády chalífy Hišáma I. z rodu Umajjovců, kteří tvořili první arabskou dynastii. Funkce chalífy byla jejich specifikem. Jednalo se o faktického vladaře celé země, pro běžné občany navíc o jakéhosi prostředníka mezi nimi a Alláhem. Musil jej někdy nazývá velitelem věřících. Zvláštností bylo, že zde neexistovala žádná pravidla týkající se nástupnictví, včetně práva prvorozenství. Tento fakt vedl k mnoha konfliktům, které se podařilo Musilovi zachytit. Přesto zaujímá novodobá historiografie k tomuto rodu poměrně příznivý postoj: *„Cení si především několika pozoruhodných vladařů, kteří se zasloužili o udržení stability a kontinuity islámského státu a společnosti v době nebezpečných a rozkladných interních sporů.*“³² Juratovi, a tedy i čtenáři, je zde předložena stručná historie tohoto panovnického rodu. Na rozdíl od Přemysla Oráče či Nezamysla, jsou zde uvedeni vládci historicky doložené postavy, což lze zjistit např. v publikaci Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od Rudolfa Veselého v kapitole Umajjovská doba.

Řada konfliktů v tehdejší Sýrii byla způsobena rozličným náboženským vyznáním. Střety mezi křesťanstvím a islámem nebo i mezi jednotlivými rozličnými vykladači islámu byly na denním pořádku. V Musilových soudobých románech žádné konflikty mezi vyznavači obou náboženství nenacházíme, naopak je tam patrná vzájemná tolerance, což

³¹ Jirásek, A., Staré pověsti české, str. 43

³² Bernard, L., Dějiny Blízkého východu, str. 59

je přesný obraz Musilova osobního postoje. Musil však nebyl takový idealista a uvědomoval si, že v rozepřích islám – křesťanství bylo prolito hodně krve. Nemohl a ani nechtěl se jim proto v románu z 8. stol., kdy bylo napětí velmi intenzivní, vyhýbat. Zároveň však vždy vyvodí takový závěr, který ke vzájemné toleranci nabádá. Křesťané jsou Jurata, Basil i opat Simaán, který podle svých slov slouží křesťanům i muslimům. Tato trojice schová do křesťanského kostela Ajjúba, jenž nešťastně postřelil Kaaba. Kaabův bratr Rasín, muslim, Ajjúba pronásleduje a chce jej v kostele zabít. K pomstě nedojde nikoliv proto, že by se Rasín zalekl posvátnosti kostela, křesťanství totiž samozřejmě neuznává („*Váš Alláh není náš Alláh.*“³³), ale díky Juratovi. Promluví Juratovi do duše: „*Rozvážný hrdina se opírá o vlastní vědomí a svědomí, nikoli o cizí tlachy, a Rasín, syn Hudejlův, chce jistě být hrdinou.*“³⁴ Využije také svých lékařských znalostí a postřeleného Kaaba zachrání. Rasín si později své chování uvědomuje a opatovi se omlouvá. Díky křesťanskému smýšlení hlavních hrdinů však napětí a narážky na vztah obou náboženství prostupují celou knihou.

Dobrodružné pasáže Pána Amry nikterak nevybočují od obvyklého Musilovského stylu. Jurata cestuje po celé Sýrii, postupně se jen mění jeho jednotliví společníci. Při svém putování je obětí nebo svědkem únosu či krádeže, opět se jedná o krátké epizody, jež jsou rychle rozpleteny. Drobnou nit jeho cest tvoří hledání dávno ztracené Basilovy dcery, tento motiv se však objevuje jen zřídka a pak se opět odmlčí. Důležitou částí je setkání s již zmiňovanou Češkou Čestou-Hasnou a její dcerou Saadou, do které se Jurata záhy zamiluje. Saadinu přítelkyni Salmu zase obdivuje emír Uallíd, jenž se brzy stává vedle Juraty nejdůležitější postavou a čtenář se brzy dozví, že právě on je Pánem Amry. Zvyšujícím se prostorem věnovaným Uallídovi se však dobrodružnost z textu vytrácí a opět je pozornost kladena hlavně na politické události. 6. února 743 zemřel chalífa Hišám I. a za jeho nástupce je zvolen právě Uallíd. Nyní je zde popisována hlavně první kroky nového panovníka zahrnující volbu podřízených, zajištění loajality obyvatelstva, uklidňování vnitřních sporů mezi jednotlivými kmeny a hlavně spory s odpůrci. Těmi jsou hlavně jeho

³³ Musil, A., Pán Amry, str. 26

³⁴ Musil, A., Pán Amry, str. 26

vlastní příbuzní, bratřenci Jazíd, Sulejmán, Abbás či Abdalemír chystající revoluci. Situace v zemi je hodně zmatená. V textu se náhle objevuje veliké množství postav, z nichž každá náleží k jinému kmeni a má jiné záměry. Musil si je nepřehlednosti vědom, neustále opakuje která postava je která, časté změny prostředí, témat a postav jistě plasticky znázorní rušnost doby, punc dobrodružného románu se však v těchto pasážích ztrácí. Uallíd se snaží všechny znesvářené strany sjednotit, ale brzy se ukáže neutěšenost situace. Přesto chce vládnout, jak se na chalífu patří. Jeho plány má pomoci naplnit i Jurata. Jeho úkolem je postavit, opravovat a zajišťovat vodu pro různá sídla po celé Sýrii. Mezi hlavní úkoly patří i postavení a vyzdobení zámku Amra, jež má Uallídovi sloužit za vladařské sídlo. *„Významné je, že z doby posledních Umajjovců pochází řada civilních staveb. Jsou to především vladařské paláce, nejstarší památky nekultovní architektury v islámských dějinách, které jsou roztroušeny v Syrské poušti na pomezí kulturního území a stepí.“*³⁵ Samotný název dali, podle Juraty, zámku cihláři podle strašidla Amra, jež prý v oblasti působí. Na textu je patrné, jak detailně Musil Amru znal. Zjevně jej bavilo pohrávat si s představami o stavbě zámku, jež on sám po 1200 letech našel. Popisuje nejen Juratovy plány výstavby, ale např. i zásobování vodou a především vyzdobu zámku. Tu Jurata provedl přesně podle vladařových rozkazů: *„Užijeme řeckých i arabských námětů (...) Mimo to bych rád viděl obrazy nejlepších zpěvaček, zpěváků, kejklířů a šašků (...) Vyzdob kupoli lázně souhvězdím, které ukazuje, jak rychle ubíhají hodiny, dny, léta (...) Ukaž, které vládce jsme přemohli. Řeckému císaři jsme vzali celou severní Afriku a rozsáhlé země v Asii. Perského Chosroa jsme zbavili trůnu, španělského Rodericka jsme zhubili, habešského neguše pokořili, to všechno dej v barvách zaznamenat (...) Na stěnu za stolcem by se nejlépe hodil obraz velitele věřících na trůnu.“*³⁶ Tyto malby se v Amře skutečně nacházejí: *„Freska vznikla pravděpodobně na počátku 8. století a znázorňuje chalífu sedícího na trůně, kterému vzdává hold šest panovníků – nepřátel islámu. Čtyři z nich jsou poměrně dobře čitelná – jedná se o byzantského císaře a Rodericha, vizigótského*

³⁵ Veselý, R., Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí, str. 36

³⁶ Musil, A., Pán Amry, str. 111

krále ve Španělsku, kterého Arabové porazili v roce 711, dále je tu vyzdoben perský chusrau a etiopský král, negus. Další dvě postavy už nelze vzhledem k poškození malby identifikovat.“³⁷

Při porovnání děje románu s historickými fakty nám zůstanou ještě dvě otázky. Otázka samotného stavitele Juraty a problém časového umístění stavby Amry. Čtenářům by se mohlo zdát přehnané, aby takto významnou stavbu projektoval Čech, a mohou ji přičítat hlavně Musilovu vlasteneckému cítění. Opravdový nesmysl by to však být nemusel. Jurata několikrát zmiňuje, že z Čech odjel ještě velmi mladý a že se mnohému naučil až na svých cestách a při pobytu v Městě Konstantinově. Rudolf Veselý v pasáži věnovaná Kusejr Amře zmiňuje: *„Povolávání byly i mistři z Byzance na zvlášť důležité práce, především na mosaiky (...) Portréty v Qusajr ‘Amra jsou nepochybně díla byzantského umělce a jsou současně dokladem o nedodržování muslimského obyčeje či příkazu nezobrazovat lidi.“³⁸* S datací je to již složitější. Podle odborné literatury by zámek Amra postaven za vlády Walída I.(705 – 715). Uallíd z Pána Amry je však podle veškerého ostatního kontextu Walídem II. (743 – 744). Tento posun je patrně způsoben mnohem rušnější a pro dobrodružný román zajímavější dobou za vlády Wallída II.. Jelikož samotná stavba Amry je jen jednou z mnoha epizod, které Pán Amry nabízí, a spíš než pro samotný děj je její zmínění důležité hlavně pro Musila, není její časový posun příliš podstatný.

Po popisném vylíčení kulturně-politické atmosféry se Pán Amry opět stáčí k větší dějovosti. V oblastech mezilidských vztahů udělal Musil viditelný pokrok a po zkušenostech z jeho soudobých dobrodružných románů až překvapí, jakými obtížemi museli oba hrdinové ve vztahu k ženám projít. Tato úskalí jsou mnohem realističtější než bezproblémové okamžitě láskyplné svazky z předchozích románů. Jurata miluje Saadu, ta zase jeho, jejich setkání jsou však nejprve spíše rozpačitá. Ze začátku si nejsou jisti sympatiemi druhého a ani po Juratově osvobození Saady ze zajetí Uallídovy odpůrci se jejich vztah prozatím plně nerozvine. Uallíd, jakožto vládce země, nezná Juratovu plachost a své city k Salmě

³⁷ Bernard L., Dějiny Blízkého východu, str. 65

³⁸ Veselý, R., Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí, str. 37

neskrývá. Při všech vladařských povinnostech mu však na jeho vyvolenou nezbývá příliš mnoho času, což Salma těžce nese. Když už dojde k vytoužené svatbě, Salma za sedm dní po ní umírá na neznámou nemoc. Její smrt zahájí rychlý spád událostí. Především Uallíd odsouvá stranou veškeré své vladařské povinnosti. V neklidné zemi je to voda na mlýn stále aktivnějšímu bratřenci Jazídovi, který pomalu přebírá moc ve státě. Uallída však spíš zajímá, kdo mu nahradí Salmu, a k překvapení především Juraty si vybírá Saadu. Ačkoliv jsou s Uallídem přátelé, je Jurata ve vztahu s velitelem celé země v silně znevýhodněném postavení. Celý motiv není jistě v dějinách literatury ničím ojedinělým, u Musilovy prózy jsou však nešťastná srdce a zhrzené lásky naprostou novinkou a znamenají značné oživení oproti doposud vždy ideálním vztahům. K přímému střetu Juraty s panovníkem nakonec nedochází. Saada sama svatbu s panovníkem pozdrží. Tuto situaci zachycuje Musil velmi věrně. Saada není natolik odvážná, aby Uallída přímo odmítla. Klade si však podmínku, chce být jedinou ženou jeho srdce, což lze z jejího křesťanského pohledu chápat. Uallíd, muslim, je touto drzostí velmi překvapen. Musil nabourává stereotypy o tamější totální podřízenosti a úplnému bezpráví žen. I toto tvrzení je postaveno na reálných základech: *„Přestože se ženy nadále musely podřizovat polygamii a konkubinátu, v otázkách majetkoprávních měly už tehdy taková práva, jaký ženy na Západě ještě donedávna neznaly.“*³⁹ Uallíd je nakonec dřív, než k sobě Saadu dokázal přivést, semlet revolucí. Zemřel v nerovném boji svých několika věrných proti tisícům vzbouřenců. Doba plná krveprolití je znázorněna i smrtí Uallídových synů, Rasína, Česty-Hasny, přátel Abruše a Asada a dalších. Musil to zde sice explicitně neříká, nicméně velmi jasně naznačuje, že klid v zemi nebude ještě dlouho. *„Po Hišámově smrti v roce 743 se na trůně vystřídali velmi krátce čtyři jeho nástupci, s nimiž spěla vláda Umajjovců rychle ke svému cíli (...) Na východě se zrodila nová síla, nová dynastie a s ní i nová éra v dějinách islámu.“*⁴⁰ Jurata sám cítí, že v takto roznesvářené zemi nemůže být dál. Nejprve se ukáže, že Saada je ve skutečnosti Basilova ztracená dcera, kterou celou dobu hledal. Tento

³⁹ Bernard, L., Dějiny Blízkého východu, str. 66

⁴⁰ Bernard, L., Dějiny Blízkého východu, str. 69

prvek je typicky musilovskou náhodou, jež prochází jeho příběhy dosti často. Následně odjíždí Jurata se Saadou zpět do Města Konstantinova.

Užité jazykové prostředky jsou do značné míry podobné jeho soudobým dobrodružným prózám. Musilův jazyk vyznívá pro současného čtenáře opět velmi zastarale a znesnadňuje četbu. Velmi časté jsou přechodníky (*věda, prospav se, zočiv ji...*), objevují se archaismy (*zove – jmenuje se, zmrzí – omrzí*), historismy (*štoudev vína*). Musil používá i starší větné vazby, např. shodu nominativu s akuzativem (*Neváhejme a na kůň*) či kombinaci verba s instrumentálem (*Položili se táborem, utkali se bojem*).

Pán Amry, Musilova historická dobrodružná próza, se od soudobých dobrodružných románů liší především v pohledu na události, jež jsou náplní textu. Zatímco v soudobé dobrodružné romány nabízejí osobní mikropohledy hlavních hrdinů na svoje postavení ve světě. Postavy řeší svoje osobní problémy, většinou se starají jen sami o sebe, svůj majetek, rodinu, přátele. Nikde není zmíněno žádné datum, je zde minimum politiky, pokud něco jedince přesahuje, tak většinou tak na úroveň sporu mezi sousedními kmeny. V Pánu Amry je to jiné. Příběh se odehrává na pozadí velkých dějinných zvrátů, vystupují zde reálné historické osoby, jež měnily dějiny svého území. V soudobých románech se hrdinové rozhodují, jestli pojedou na lov lvů či hyen. V historických prózách se domlouvají na přebírání moci nad obrovským územím. Jejich rozhodnutí ovlivní tisíce dalších. Převažující makropohled je Musilovým cílem, chtěl čtenáři především přiblížit zajímavou historii krajů, které tak dobře znal.

Poetika Musilovy tvorby

Hrdinové Musilových próz

Protagonisté Musilových dobrodružných románů jsou velkou slabinou těchto textů. Autor si nedal s jejich psychologií prázdnou práci, a proto by bylo možná jednodušší, kdyby všude vystupoval jeden a tentýž člověk. Musil sice své hrdiny různě nazývá a přiřazuje je do různých kmenů a odlišných míst, jejich charakter však zůstává v podstatě beze změn. Jako prototyp můžeme použít „syna pouště“ náčelníka Sindžárů Názela. Jedná se o muže mezi 30 – 40 lety, statečného a charismatického. Je to statečný válečník, zároveň citlivý a mazaný, i k nepřítelům chová úctu jako k člověku. Každá jeho akce skončí úspěchem, je dobrým stopařem i lovcem. Žádné záporné vlastnosti nemá.

Takřka identickou osobností však jsou i Bird (*V neznámé zemi*), Fahad (*Mstítel*), Trád (*Vlastní cestou*), Salm i Ahtal (*Cedry na Libanonu, Na Hermonu*).

Bohužel až příliš se Musil držel zásad dobrodružných románů, kdy postavy u tohoto typu literatury nebývají příliš psychologicky propracovány, jsou zjednodušeny na několik hyperbolizovaných kladných vlastností. Jeden a ten samý motiv je však opakovan natolik často, že už čtenář jen znuděně sleduje nejen identické vlastnosti jiných postav, ale i jejich stejné postavení ve společnosti, stejné problémy i způsoby jejich řešení, totožné návyky i způsob vyjadřování. Tyto hrdiny čtenář brzy přestane přijímat. „Je zřejmé, že podmínkou „úspěšnosti“ nemusí být naprostá dokonalost hrdiny a jeho bezproblémové zvládnutí každé situace.“⁴¹ Problém u Musila nespočívá v charakteristice hrdiny, ale ve způsobu jakým řeší problémy. Mladý čtenář se velmi identifikuje s knižním hrdinou a při jeho úspěších prožívá skutečné uspokojení. Míra uspokojení je však úměrná výši napětí, které čtenář prožívá při sledování hrdinova boje s překážkami. Nedat hrdinovi vyhrát by pro čtenáře znamenalo nutné zklamání. Ovšem pak se napětí, které je v dobrodružném románu

⁴¹ Bischofová, J, in *Žánrové aspekty literatury pro děti a mládež*, str. 131

povýšeno na princip, dosahuje velmi těžko. Řešením může být alespoň občas dát hrdinovi zakusit smutek či porážku. Konečný vítězný závěr by tak lépe vyniknul v kontrastu s drobnými neúspěchy. Jenže u Musila se s prohrami protagonistů prakticky nesetkáme, žádné porážky v boji (snad jen proti výrazné přesile), žádná ztráta důvěry, přítele, lásky nebo zvířete, vše se daří. Důležité také je jak hrdina překonává překážky a nikoliv jestli je opravdu překoná. Ani zde Musil není příliš originální, jeho několik šablon se neustále opakuje.

Naštěstí se Musil alespoň v některých titulech od svého trendu odchýlil. Jedná se především o *Na Sinaji*, kde se Basil a především Hasan odlišují od zavedeného schématu. Tento hrdina reflektuje své úvahy a přemýšlí nad svými činy, mění stanoviska a názory, čímž působí mnohem reálněji.

Problematika dětského hrdiny

Musil se velmi často věnuje i tématu, kdy dětský hrdina v charismatickou osobnost teprve dospívá. Popisuje vývoj chlapce v muže a opět i zde najdeme identické rysy. Chlapci mají svůj vzor ve výše uvedených hrdinech a zároveň schopnosti a vlastnosti, aby se na jejich úroveň dostali. Jsou chytří, bystří, stateční a učenliví. Důležitou součástí jejich dospívání je i nalezení partnerky. Některé romány se tomuto motivu věnují jen okrajově. Tyto romány zastupují *Abtán (Syn pouště)*, *Aun (Mstitel)* a *Sanad (Syn pouště)*. U dalších dvou je dozrávání dětských hrdinů ústředním tématem ztělesněné postavou Jeníka (*Vlastní cestou*) a Vládi (*V neznámé zemi*).

Velkým problémem uvedení dětského hrdiny do románu je, že autorem knih bývají dospělí. Nad textem se tak setkávají dva aspekty - expedient (svět dospělých) a percipient (svět dětí). A právě Musil se s tímto faktem nedokázal vypořádat. Autor předpokládá, že se dětský hrdina stane referenčním hrdinou a že tak bude docházet k identifikaci či přímo srovnání s hrdinou. Dětský čtenář očekává, že přibližně stejně starý

hrdina knihy se stane jeho kamarádem, který se mu bude podobat, s nímž by se mohl pobavit, vzájemně sdílet radosti a starosti a také jistý odstup od dospělého vidění světa. Jenže z dětí Musilových próz nevyzařuje kouzlo dětství. Musil do nich přespříliš vkládá své bohaté životní zkušenosti. Častokrát i velmi mladé postavy už vědí, co je v životě důležité, čemu se mají učit, jak se mají chovat a čeho se vyvarovat. Přitom každý člověk k těmto poznatkům přichází sám až v průběhu dospívání. V textech se mladé postavy chovají přesně jako dospělí, tedy tak jak dospělí požadují i po malém čtenáři. Tomu i jeho vrstevníkům se tyto vzorce chování často nelíbí, považují je za hloupé, nudné nebo zbytečné. Musilovi dětští hrdinové se velmi rádi učí, jsou pracovití, poslouchají rady dospělých apod. a to v každodenní životní praxi, přičemž jejich stejně staří percipienti se spíše chovají opačně. Na svět dětský hrdina nepohlíží dětskýma očima. Dokonalý referenční hrdina je tak pocitován jako nepřírozený a umělý. „*Svet detí v epickom diele pre mládež aj s kľúčovou postavou detského hrdinu je vždy zobrazením dynamiky zápasu nového so starým, budúceho s prítomným a včerajším, potencionálne rozvinuejšieho, volňejšieho, vyššieho s ustáleným, skostnatelým, konzervatívnym.*“⁴² Nejpřírozenějším projevem dětského hrdiny dobrodružných románů by tak mělo být překonávání konvenčnosti jeho prostředí, nespokojenost, energická touha po změně. Tuto teorii však Musil vůbec nerespektuje. Jeho dětští hrdinové sice jsou dle zákona dobrodružného románu plni energie a touhy poznávat a objevovat, ale rozhodně to nejsou mladí rebelové bouřící se proti konvencím. Postavy nemají žádné přízemní „dětinské“ touhy, spíše idealisticky a banálně jdou po cestě celospolečensky vyžadované. Nikdo z dospělých se nediví jejich chování, nedochází k hádkám či výměně názorů, jsou jimi neustále chváleni, jelikož mají stejný pohled na svět jako oni. I podle čtenářského zájmu je však zřejmé, že mnohem úspěšnější vzorných chlapců jsou u čtenářů dětské postavy s „*nepřemožitelným optimismem, odvahou, obratností, trochou romantické touhy a neustálým vábením věcí zapovězených.*“⁴³ Živý a opravdový dětský hrdina tak vítězí nad mrtvou literou, protože tito se mnohem více podobají skutečným

⁴² Klátik, Z., in Zlatý máj, 1977, str. 156

⁴³ Stehlíková B., in Zlatý máj 1977, str. 38

dětem. Děťští hrdinové Musilových próz se tak velkého ztotožnění se svými čtenáři zřejmě nedočkají.

Postavení žen v Musilových prózách

V dějích Musilových románů mají výrazné místo i ženské postavy. Vzhledem k islámskému prostředí by se dalo předpokládat, že nebudou hrát výraznější úlohu, ale Musil jim věnuje poměrně dost prostoru, aby nebyly jen pasivním doplňkem mužského protějšku. Nejvýraznější ženskou postavou je Zajnab (*Cedry na Libanonu, Na Hermonu*), která svým jednáním plně připomíná chování mužských hrdinů. Jen ona přinutí Ismeta k podepsání listiny o snižování daní, podaří se jí vysvobodit Salma z vězení a nalézt pomoc pro zraněného manžela. I další dvě ženské postavy této knihy, bášova žena a především její dcera Lajla, jsou ve svém konání aktivní. Otevřeně se postaví proti svému muži a otci na stranu Salma a Ahtala.

S aktivními ženami se setkáváme i jinde. V *Synu pouště* při nájezdu Názelova manželka i matka statečně brání tábor proti nepřátelskému nájezdu, za což se jim od nepřátel dostane nelíčeného obdivu a úcty. „*Nejedna žena se chopila tyče a udatně bránila svůj majetek. Manželka Názelova zasadila útočnickům několik pádných ran.*“⁴⁴

V textu *V neznámé zemi* jsou mezi čtyřmi dětmi dvě děvčata. Starší Věrka ošetřuje raněné a přispívá k chodu tábora, Musil se snaží zapojit i pětiletou Lidušku, která se také neustále hlásí o práci.

Lajla v *Cedrech na Libanonu* a *Na Hermonu* plní i další typickou funkci, nastávající družku hlavního hrdiny.

Vztah hlavního hrdiny k ženě je však v Musilových prózách opět neměnný. Láska je pokaždé oboustranná, opěťovaná a nakonec dojde naplnění. Nějakými neshodami v partnerském souznění, zklamáními či odmítnutími se autor nezabývá. Sledujeme tak identicky harmonický vztah Salma s Lajlou a Ahtala s Zajnabou (*Cedry na Libanonu, Na Hermonu*), Abtála

⁴⁴ Musil, A., *Syn pouště*, str. 9

s Mahou (*Syn pouště*) a Jeníka s Aninkou, nehledě na tři bratry Josefa, Cyrila a Metoda, jimž jsou budoucí manželky přivezeny (*Vlastní cestou*). Výjimku tvoří snad jen příběh báši a jeho ženy, která si jej vzala a zavrhlá svoji lásku, jen aby udělala radost otci. O této události se však čtenář dozvídá jen z vyprávění bášovy ženy a pouze vysvětluje její sympatie k Achtalovi a Salmovi. Tou její zrazenou láskou totiž byl jejich otec (*Cedry na Libanonu, Na Hermonu*).

Musilovo pojmenování postav

Alois Musil dává svým postavám, jež pocházejí z Blízkého východu jména, která jsou pravděpodobně běžná v dané oblasti. Jelikož se na svých cestách setkal s velkým množstvím lidí, měl jistě nepřebornou zásobu jmen, jež mohl použít. Některá jména se v různých textech opakují. *Sanad* je mladý bojovník ze *Syna pouště* i obchodník z kmene Slubi z *V neznámé zemi*. Dvakrát se setkáváme i s Hasanem. Poprvé jako s šerifem Mediny, u kterého pracují Fahad a Sanam v *Mstítelovi*, podruhé jako s hlavním hrdinou *Na Sinaji*. V obou případech je z kontextu zřejmé, že se jedná jen o shodu jmen.

U Musila se poměrně často setkáváme s nepřímým pojmenováním. Musil tak postavy nazývá např. *hospodář, starosta, obchodník, výběrčí* apod. V případě vrahů používá jednotné *krví potřísněný*, u vyvolených dívek zase *běloučká*. Vedlejší postavy často pojmenovává podle vztahu k výraznější postavě, např. *Birdova manželka, Sanadova matka* atd.

„Jiným prostředkem aktualizace Musilovy autorské mluvy jsou poměrně četná obrazná pojmenování užívaná v daném prostředí (*syn mého otce*, tj. já, *synové Adamovi*, tj. lidé, muži).“⁴⁵

⁴⁵ Hora, P., Poznámky k prózám Aloise Musila, str. 224

Česká stopa v Musilových prózách

Alois Musil se otevřeně hlásí ke svému národnímu i k teritoriálnímu původu. Chce ukázat, že není nikterak nemožné, aby Čech působil v Orientu. Na několika případech ukazuje seznamování krajanů s naprosto odlišným způsobem života a také poměrně snadné přizpůsobení se místním podmínkám.

Musilovi čeští hrdinové pocházejí výhradně z Moravy, přesněji ze samého okolí Vyškova či dokonce přímo z Rychtářova tak jako sám autor. Čtveřice dětských hrdinů z románu *V neznámé zemi* pochází z Moravy. Přesný původ není uveden, ale jejich otec „... býval zahradníkem u Kroměříže...“⁴⁶ Jeník z *Vlastní cestou* je přímo z Vyškova. V tomto díle je českých postav nejvíce. Kromě Jeníka ještě jeho matka, lodní lékař, celá Josefova rodina a trojice Moravanek, přivezená k sňatku s Josefovými syny.

Moravský původ je patrný i v některých moravských výrazech a způsobu mluvy. „*Pecme jej, jako jsme pékávali zemáky,*“ navrhovala Věrka.⁴⁷ „*Tož s ním promluvím.*“⁴⁸

Mnohem nezvykleji však působí, pokud moravské výrazy použijí obyvatelé pouští a oáz. U nich tyto výrazy působí komicky. Ve *Mstiteli* se objevuje: *Byla již půlnoc a Ahmed jim zašeptal: „Tož až v den nového měsíce.“*⁴⁹; *Alláh sám tě sem poslal, Sejále. Co tu robíš?“*⁵⁰

Je patrné, že Musil prožil část života na statku, když popisuje hospodaření, těžkou každodenní práci. Nejvíce je tomu tak v *V neznámé zemi* a práce dětí na hospodářství v oáze, podobně i na Grékově statku v *Na Sinaji*. Po vlastních pozemcích a chovu zvěře touží i Jeník (*Vlastní cestou*).

⁴⁶ Musil, A., *V neznámé zemi*, str. 7

⁴⁷ Musil, A., *V neznámé zemi*, str. 16

⁴⁸ Musil, A., *V neznámé zemi*, str. 24

⁴⁹ Musil, A., *Mstitel*, str. 78

⁵⁰ Musil, A., *Mstitel*, str. 132

Úloha náboženství

Všechny Musilovy postavy jsou zbožné. Je velmi sympatické, že Musil, katolický kněz, má velké pochopení pro místní víru, islám. V žádném případě nepovažuje jejich vyznavače za nějaké neznabohy, uvědomuje si, že nejdůležitějším vodítkem každého člověka by mělo být jeho svědomí. Chce bránit lidi, kteří mají jiné než křesťanské vyznání, před jakýmkoli negativními předsudky. Posuzovat by se měl především samotný člověk a jeho chování, brání lidský život a všímá si příkladů vzájemného pochopení odlišných věr a kultur. I české postavy si brzy uvědomují, že není potřeba slepě věřit jen jednomu věroučnému systému. Čtyři děti z *V neznámé zemi* se od začátku projevují jako věrní křesťané, ve svých promluvách se často odvolávají k Bohu. Při smrti jejich řidiče se modlí Otčenáš k čemuž Vláďa podotkne: „*Kdo ví, jaké byl víry, ale Pán Bůh stvořil všechny lidi.*“⁵¹ Po splnutí s domorodci se již naprosto běžně odvolávají k Alláhovi: „*Budiž Alláhovi požalováno, že o něm nemáme žádné zprávy.*“⁵²

K setkávání křesťanství a islámu dochází často, ale nikdy nevznikne z těchto přesvědčení nějaký konflikt. *Na Sinaji* je muslim Hasan naprosto bez problémů přijat v křesťanském klášteře. Mezi Bazilem a Hasanem se později rozhoří debata o obou náboženstvích. Oba muži se přiklání k tomu svému, přesvědčení druhého však vnímají s velkým pochopením. Podobný motiv nalezneme i v *Cedrech na Libanonu*, kdy je muslim Achtal ošetřován křesťanskými mnichy: „*Sám ho odnesu do domku a uložím na svou postel,*“ *odpověděl mnich.* „*Ty jsi křesťan a my jsme muslimové.*“ „*Všichni jsme tvorové Alláhovi. Neptal jsem se tě, sestřičko, na tvé náboženství a ty ses nepozastavila nad mým, když jsi zaklepala na dveře tohoto posvátného místa.*“⁵³

V pokračování *Na Hermonu* je Achtal postaven do situace, kdy se musí nepozorovaně dostat z kláštera. Sám otec představený jej obleče do kněžského roucha. „*Tady máš posvátný oděv mnichů. Oblec si jej a*

⁵¹ Musil, A., Mstitel., str. 12

⁵² Musil, A., *V neznámé zemi*, str. 81

⁵³ Musil, A., *Cedry na Libanonu*, str. 26

*pomodli se k Alláhovi, aby odpustil představenému i mně, že vybízíme tebe, muslima, abys použil našeho roucha. Jde ti o život a tento šat je jakoby tvým útočištěm.“*⁵⁴

U muslimů je víra součástí jejich mluvy, která je spojena s běžnými rituály. K Alláhovi se obrací prakticky v každé situaci a jen málokterá věta se obejde bez vzpomínky na Alláha. K této víře patří i naprosté přesvědčení o rozhodující úloze Alláha v životě člověka.

Výstavba Musilových příběhů

Alois Musil se ve většině svých románů držel epizodického způsobu výstavby textu. Tento způsob umožňuje autorovi uzavřít určitou pasáž a zároveň ponechat možnost v ději pokračovat. V prózách je velmi obecně popsána nějaká rámcová dějová linie, která by měla v závěru vygradovat. V románu *V neznámé zemi* by jí měl být motiv setkání se s otcem, ve *Vlastní cestou* dospění a splnění Jeníkových základních životních plánů: umět se postarat sám o sebe, oženit se, mít statek, v *Na Sinaji* je to Hasanova pomsta Basilovi. V dalších knihách bývají rámcové linie dvě. Nejsou však nijak komplikovaně propojené, ale pouze postaveny vedle sebe, kdy první část textu je propojena jednou dějovou osou a druhá jinou. Zřetelné je to např. ve *Mstíteli*, kde první část patří pomstě Fauzánovy smrti, druhá pouti do Mekky. Ať tak či tak, jednotící motiv slouží jen jako nástroj pro sled epizod. Motivy jsou mechanicky kladeny vedle sebe v jediné dimenzi hrdiny a jeho zážitků. Napětí okolo rámcové linie není nikterak navyšováno a její řešení je tak jen obsahem poslední epizody a význam její gradace a následného uvolnění napětí nepřesahuje ostatní motivy příběhu. Nejvýraznější výjimkou tohoto schématu je dialogie *Cedry na Libanonu* a *Na Hermonu*, v nichž je rámcový příběh nejvýraznější a díky němu má řada epizod logické opodstatnění i vyústění.

Úvody Musilových dobrodružných románů jsou pokaždé stejné. Čtenář je rovnou vtažen do nějaké dramatické situace, přestřelky, stíhání

⁵⁴ Musil, A., *Na Hermonu*, str. 53

či konflikty. V úvodu vůbec nemá ponětí kdo, kde, s kým a proč, důvody celé události jsou vysvětleny až později.

V každém Musilově příběhu nalézáme situace, které bychom mohli nazvat typickými. Jsou to epizodické příběhy, které plní funkci digresí a nijak podstatným způsobem neovlivňují základní fabuli příběhu. Mají za úkol pouze zvyšovat dynamiku děje, přispět k větší akčnosti. Bohužel je jejich výskyt tak častý, že čtenář po přečtení více románů může snadno předvídat jejich průběh a výsledek. Nejběžnější situací je loupež. Na poušti se ztrácí především velbloudi, koně, osli, stany, výjimečně peníze či jiný majetek. Mimo poušť se loupí vzácné zboží, zbraně a peníze. Hlavní hrdinové jsou buďto sami okradeni, v tomto případě se vydávají po stopách zlodějů a získávají svůj majetek zpět. Někdy se vydávají na loupežnou výpravu sami, což Musil komentuje jako místní kolorit a lidovou zábavu, a i v tomto případě jsou úspěšní.

V souvislosti s tím se často objevuje motiv zajetí hlavních hrdinů nebo jejich přátel. Podle té či oné situace musí hrdina osvobodit buď sebe nebo svého známého. Běžná jsou přepadávání táborů, vysílání zvěďů jako předvoje výprav či lovecká výprava za zvěří.

Takový text čtenář postupně přestává být ochoten přijímat. Dějové napětí je tu spíše vnějškové a týká se jen izolovaných situací. Celý děj vlastně nemá vnitřní gradaci a je rozbíjen do několika epizodních segmentů, jejichž napětí je dáno okamžitou napínavostí scény a jejími rekvizitami, ale nikoliv jako napětí celku syžetové výstavby. Čtenář očekává nové podněty pro vlastní fantazii, ale dostává jen známá schémata. „*Náročnější čtenář bude uspokojován četbou dobrodružných příběhů pouze za předpokladu, že jisté schéma uměleckého zobrazení známé z mnoha dobrodružných knih, bude tvůrčím způsobem transformováno do nových poloh.*“⁵⁵ Musilova schémata se však prakticky nemění.

Jen málokdy můžeme být jisti, která z postav románu je vlastně hlavním hrdinou. Jak je u dobrodružného románu obvyklé, postavy neprožívají žádný gradovaný vývoj, ale pouze řadu zápletek rozvíjejících

⁵⁵ Bischofová, J., in *Žánrové aspekty literatury pro děti a mládež*, str. 131

se podle stejného schématu, někdy i opakovaného. Musil této skutečnosti využil ke zvláštní „výměně“ protagonisty příběhu. Musil má ve zvyku sledovat nějaký čas příhody jedné postavy, později ovšem během několika vět přeorientuje svoji pozornost na úplně jinou, která doposud sehrávala jen minimální úlohu. Skrze ni pak příběh někdy i dovypráví. V první třetině *Syna pouště* je Abtál jen jedním z mnoha bojovníků, nakonec se však vyvrcholení příběhu točí výhradně kolem něj. *Cedry na Libanonu* nabízí příběh pronásledovaného Achtala, nakonec však z této knihy i z jejího pokračování, vychází jako protagonista jeho bratr Salm, o němž v úvodu dost dlouhou dobu nevíme skoro nic.

Děj příběhů je posunován především dialogy postav. V některých dramatických scénách však děj díky velkému množství dialogů ztrácí na přehlednosti. Autor se snaží vystupovat co možná nejméně. Většinu popisných pasáží přírody, tábora, činností či zajímavostí a fakt vykládají jeho postavy. Neobvyklé nejsou ani monology, v nichž postava sama analyzuje svoji situaci. Promluvy tak často působí strnule a neživě, připomínají řeč robotů a ztrácí na věrohodnosti. K živosti dialogů nepřispívá ani dost nepochopitelný častý nešvar, kdy v situaci, v níž postava chce sdělit nějaký údaj, počet nebo místo, Musil někdy sahá k neurčitému: „ten a ten; tolik a tolik; tam a tam“. Je zvláštní, jak je pro autora, jemuž dozajista fantazie nechyběla, natolik obtížné použít v některých pasážích konkrétní místo neurčitého.

Stejně jako rychlé úvody knih, nejsou ani závěry nikterak rozvláčné. Otevřené konce se nevyskytují, autor všechen rozehraný děj uzavře a děj skončí.

Musilův jazyk

„Pro Musilovu autorskou mluvu tudíž je typický mimo jiné starší způsob psaní slovesných infinitivů (-ti) a předložkových vazeb (žádat za něco, vsednout na kůň), dnes naprosto neobvykle vysoká frekvence přechodníků, dialektismy (lelíky, tj. copy, špižovat, tj. shromažďovat

zásoby, křemelka, tj. křemen, křemínek aj.), výrazy citově zabarvené (matička, tatíček), genitiv záporový, poetismy (oř), archaismy (hlavnička, tj. tyfus, nemoc sdílná, tj. přenosná, nakažlivá, poustka, tj. poustevna aj.)“⁵⁶

Poměrně běžně používá pro slunce výraz *denice*, při jeho západu pak netypické *zvečeřilo se*. Při stesku zasahuje postavu *tesknice*. Setkáváme se i se s nepříliš běžnými podstatnými jmény *pokrevenci* (příbuzní), *rabi* (sluhové), slovesy *střící* (hlídat), *zvetíme se*, *naznala* (navrhla) příslovci *zpovzdálečí* (zpovzdálí). Výjimečné nejsou ani zastaralé gramatické konstrukce jako například: *má než jeho* a také další, např. *přišel návštěvou* nebo *položili se táborem*.

Celkově se Musilův styl především užíváním mnoha přechodníků a archaismů jeví jak značně zastaralý, a proto dnešním mladým čtenářům obtížně akceptovatelný a nesnadno pochopitelný.

⁵⁶ Hora, P., Poznámky k prózám Aloise Musila, str. 224

Postavení dobrodružného románu pro mládež v 30. letech

Charakter českého písemnictví v 30. letech se odlišuje od desetiletí předcházejících. „*Nejobecnějším znakem nového úseku je značná diferenciacie uměleckých postupů a individuálních tvůrčích orientací, přičemž jednotící pouto tvořilo různě motivované a různě realizované úsilí o rekonstrukci světa hodnot.*“⁵⁷ Literatura dostává demokratičtější řád, což úzce souvisí se soudobou atmosférou ve společnosti. V tomto období dochází k pozvolnému rozpadu jednotného vidění světa, stále více se dbá na pluralitu názorů, toleranci k odlišným hodnotovým žebříčkům i pochopení odlišného vnímání situovanosti člověka v životě. „*„Zvážnění“ literatury vedlo v próze k celkovému posílení funkce poznávací, ideové a mravní.*“⁵⁸

Změny nastávají i v literatuře pro děti a mládež. Její postavení se přesunulo z okraje zájmu a postupně se jí dostalo stejné pozornosti jako literatuře pro dospělé. Přispěla k tomu obecná tendence k schematizaci a zjednodušení. Mnozí známí a úspěšní spisovatelé se rozhodli ověřit svůj talent i na dětské tvorbě, jejíž úroveň se tak určitě zvýšila. „*K rozvoji dětské literatury přispívá i zvýšený zájem psychologie a umění o dětský věk člověka; podobně jako v expresionismu stává se dětství znovu jedním z ústředních témat; (...) v próze jako období, kterým je určována budoucí cesta člověka, jeho vztahy a jednání (Karel Čapek, Jaromír John).*“⁵⁹

Alois Musil vydal většinu svých dobrodružných románů pro mládež ve 30. letech. Prvotina *V neznámé zemi* (1932) byla následována dalšími romány. Publikační intenzita ve 40. letech znatelně polevila; Musil tehdy uveřejnil romány *Nový život* (1940), *Křížák* (1943), vydání *Světčova démantu* (1945) a *Pána Amry* (1948) se ani nedožil. Je zřejmé, že se duchem svých próz pokusil zařadit po bok tehdejších hlavních myšlenkových proudů. Demokratické postoje jsou prostoupeny celou jeho

⁵⁷ Dějiny české literatury IV, str. 331

⁵⁸ Dějiny české literatury IV, str. 382

⁵⁹ Dějiny české literatury IV, str. 436

tvorbou, učí přátelskému vztahu k jiným kulturním zvyklostem. Zároveň ale hájí své názory, nedá si diktovat, jaký má mít pohled na svět. Díky rozvoji psychologie autoři poznali, že jejich tvorba může ovlivňovat mladého čtenáře, utvářet jeho vztah ke světu. Posláním každého kněze je mravní výchova, a proto je samozřejmá i u Aloise Musila. Uvědomoval si, že právě na děti může být jeho působení neúčinnější. Musilova morálka je založená na křesťanských ideálech a snaží se ve svém díle vysvětlit, proč jemu připadá tento hodnotový systém nejlepší. Křesťansky smýšlející hrdinové jeho próz jdou příkladem. Jsou přímo vzory ctnosti, skromní, přátelští, tolerantní, pracovití. Jenže Musil ukazuje, že křesťanská víra není podmínkou pro to být dobrým člověkem. Ze své vlastní životní zkušenosti věděl, jak konzervativní katolictví může být a kolik negativních předsudků může přinášet. I jeho muslimští hrdinové tak mají stejné vlastnosti jako uvedení křesťané. Ukazuje, že nejde ani tolik o tu či onu víru, ale o konkrétního člověka, který se vždy musí chovat podle svého nejlepšího svědomí. Na tomto základě je položen výchovný vzkaz mladým čtenářům. Víra vždy neospravedlní jejich činy a postoje, nad všemi je potřeba přemýšlet a zodpovědět se za ně nejen Bohu, ale hlavně sobě.

Tvorba pro děti a mládež byla ve 30. letech tvořena několika hlavními žánry. Objevují se pohádkové prózy (např. Vladislav Vančura – Kubula a Kuba Kubikula, Karel Poláček – Edudant a Francimor a další.), povídky ze současnosti (např. Marie Majerová – Bruno aneb Dobrodružství německého hochy v české vesnici, Václav Řezáč – Kluci, hurá za ním, František Langer – Bratrstvem bílého klíče a další) a v neposlední řadě též dobrodružné příběhy, do kterých své myšlenky projektoval i Alois Musil. „*Dobrodružná literatura či alespoň literatura, v níž bylo vedle jiných motivů dobrodružství co nejvíce, tvořila přirozeně v celém tomto období oblast ze čtenářského hlediska nejvděčnější a nejžádanější.*“⁶⁰ Literárněvědné postoje k dobrodružným prózám však byly rozmanité a mnohdy zcela protichůdné. Navzdory velkému čtenářskému zájmu byla někdy dobrodružná próza ve jménu výchovnosti dětské knihy odmítána. „*Například na sjezdu přátel literatury pro mládež r. 1931 jí byly věnovány*

⁶⁰ Chaloupka, O., Voráček, J., Kontury české literatury pro děti a mládež, str. 105

hned dva obsáhlé referáty. Byly zde svedeny bouřlivé boje o K. Maye, později několikrát opakované, aj.“ ⁶¹ Námitky proti dobrodružnému románu varovaly před špatným formováním mladého člověka a jeho odvedení od skutečnosti k planému snění a fantazírování. Největší nebezpečí spatřovali odpůrci dobrodružné prózy v její úzké hranici s brakovou literaturou. Velmi populární byly sešitové prózy nízkých uměleckých kvalit, různé indiánky námořní příběhy či westerny. Díky těmto textům vznikaly o dobrodružné literatuře četné předsudky a mnozí schopní autoři se jí vůbec nechtěli zabývat. Naopak někteří autoři si už tehdy uvědomovali, že i dobrodružný román lze pozitivně využít k didaktickým účelům. K tomuto názoru Františka Flose by se dozajista připojil i Alois Musil: *„Vložíme-li však mezi možná dobrodružství sta a sta poznatků zeměpisných, národopisných a dějepisných ze všech říší a působilíme-li nepozorovaně na vytváření krásného charakteru, proměnili jsme jed v lék a v živnou stravu.“* ⁶²

Žánr dobrodružného románu lze vymezit několika body. Pro jeho lepší pochopení je však nejprve nutné vymezit samotné slovo „dobrodružství“ a od něho odvozené „dobrodruh“. Podle Miroslavy Genčiové (Literatura pro děti a mládež – ve srovnávacím žánrovém přehledu) znamená slovo dobrodruh člověka milujícího a vyhledávajícího zvláštní, vzrušující příhody. Takováto charakteristika platí pro hrdiny Musilových próz, ale především i na něj samotného. *„Dobrodružství je chápáno jako příhoda (nečekaná, překvapivá, podivná). Příhoda, událost potkává jedince nebo skupinu lidí, vystupují v ní jeden nebo více hrdinů. Hrdina a událost určují povahu dobrodružství. Nečekané a podivné události se většinou odehrávají v nezvyklém, exotickém nebo historicky vzdáleném či rychle se měnícím prostředí.“* ⁶³ Všechny tyto prvky Musil bezesbytku splňuje. Zvláštní důraz klade především právě na prostředí, které je vděčnou kulisou jeho románů, v nichž rozvíjí příběhy, jež by vsazením do jakéhokoli jiného místa působily nedůvěryhodně. Prostředí přírodní je mu kulisou pro faktografické pasáže putování hlavních hrdinů a

⁶¹ Chaloupka, O., Voráček, J., Kontury české literatury pro děti a mládež, str. 105

⁶² Flos, F., in Úhor 1930, č. 4, str. 74

⁶³ Genčiová, M., Literatura pro děti a mládež – ve srovnávacím žánrovém přehledu, str. 179

popisy pro čtenáře neznámých krajů. Prostředí sociální zas rozpoutává náměty pro děj jeho próz.

Musil nebyl zdaleka jediným českým autorem meziválečných dobrodružných próz. Českým čtenářům se dostávaly do rukou také knihy například Eduarda Štorcha, jejichž děj byl zasazen do období pravěku či starověku na českém území (*U veliké řeky*, *Lovci mamutů*, *Volání rodu*, *Hrdina Nik*). Další autoři již stejně jako Musil zasadili děj svých románů do více či méně vzdálených končin. František Běhounek umístil hrdiny svého románu *Trosečníci na kře ledové* do arktického pásma. Prostředí je tak od Musila dost odlišné, podobu však můžeme nalézt v uplatňování poznávací funkce, kdy se Běhounek též využívá faktů a reálných poznatků, znalostí prostředí a situace. Romány Františka Flose jsou spojeny s Afrikou (*Z pralesů Konga*). K tradici české cestopisné literatury přispěl také Alberto Vojtěch Frič. Popisoval především své zkušenosti z cest po Jižní Americe, kam jej primárně přivedly botanické zájmy o kaktusy, později se začal zabývat i tamější etnologií starých indiánských kultur. Nalezneme je v knihách *Strýček Indián* či *Dlouhý lovec*.

Kromě českých autorů se českému čtenáři dostávala v nebývalé míře i literatura překladev. „*Program vlastní národní literatury nestojí už v protikladu k literatuře překládané, jako tomu bylo v minulém a ještě na začátku tohoto století, ale je součástí širšího kontextu.*“⁶⁴ Mezi často překládané autory patřili například James Fenimore Cooper (*Lodivod* – 1929), Henryk Sienkiewicz (*Pouští a pralesem* – 1928). Velké množství knih bylo vydáno Karlu Mayovi a Julesu Verneovi. Jejich tvorba je dobře známá i současným čtenářům, dodnes vychází nová vydání jejich knih, proto zde uvádím srovnání některých aspektů s Aloisem Musilem.

Karel May je českým čtenářům znám především jako autor dobrodružných příběhů, které se odehrávají na Divokém západě. Toto prostředí je zcela odlišné od Musilova. Hlavní rozdíl je pochopitelně geografický, odlišná je ale i povaha vztahů a konfliktů, jež tvoří motivy příběhu. Na území Severní Ameriky byli indiáni domorodými obyvateli a většina bojů byla vedena ve jménu jejich sebezáchovy před zničujícím

⁶⁴ Dějiny české literatury IV, str. 437

přílivem bílých kolonizátorů. Boj bělochů je v mayovkách motivován především touhou po zisku půdy a nerostného bohatství. Tyto prvky u Musila nenalzáme. V jeho prózách bojují kmeny, které na daném území žily od pradávna, mezi sebou. Boj proti útlaku kolonistů můžeme objevit snad jen v Cedrech na Libanonu a ani zde není přímý střet muže proti muži, ale spíše zoufalá snaha opřít se proti zneužívání státní moci. Zatímco u Maye se objevují konflikty rasové (běloch x indián), u Musila jsou to spíše neshody náboženského druhu (křesťan x muslim).

Mnohem blíže se Musilovu pojetí dobrodružného románu blíží Mayova orientální řada *Ve stínu padišáha*. Tato série obsahující například romány *Pouští*, *Žut*, *Divokým Kurdistanem* či *Z Bagdádu do Cařihradu* se odehrává v té samé oblasti, jako prózy Musilovi.

Jistou podobnost bychom mohli nalézt v hlavním hrdinovi. Romány nás provází Kara ben Nemsí a díky ich-formě, dostává se čtenáři vidění situace očima hlavního hrdiny. Z kontextu je patrné, že May by v hlavním hrdinovi nejraději viděl sebe sama: *„Halef se mě jednou ptal na moje křestní jméno a uchoval si jméno Karel v paměti. Protože je však nedokázal vyslovit, udělal z něho jedna dvě Kara a přidal ben Nemsí, potomek Němců.“*⁶⁵ V Musilových cestopisech je také vypravěčem sám autor, literárně stylizovaný jako šejch Músa. Rozdílné je v tom, že May popisované krajiny neznal ze zkušenosti. Musil, který čerpal z vlastní zkušenosti, působí věrohodněji a může si dovolit uvádět jako hlavního hrdinu sebe sama.

Nejbliže jsou si May a Musil podobní po stránce kompoziční. Oba dva autoři nechávají hrdinu bez jakéhokoliv řádu podstupovat nebezpečné zkoušky ve změní nečekaných událostí. *„Události v takové kompozici jsou rovnoměrně osvětleny, všechny mají stejnou důležitost a platnost, mohou být bez újmy pro celé dílo libovolně přemístěny, zdůrazňují děj a v něm hrdinovo statečné chování.“*⁶⁶ May však Musila rozhodně předčil v atraktivním popisu děje, kdy vzrušující fabule čtenáře pohltní tak, že se vzdává racionalistické úvahy o věrohodnosti motivů.

⁶⁵ May, K., *Pouští*, str. 26

⁶⁶ Genčiová, M., *Literatura pro děti a mládež – ve srovnávacím žánrovém přehledu*, str. 180

Kompozice děl Julese Vernea je založena na jiném principu. V jeho románech je vždy nějaké téma, ústřední myšlenka, která se jako tažná nit vine celým příběhem a dochází k závěrečnému rozuzlení nebo pointě. Děj je utvářený jako ucelené vyprávění s jedním vrcholem, kolem něhož se kupí všechny ostatní motivy.

Verne se s Musilem shoduje v jisté typologii a opakující se schematičnosti postav. U Musila lze vysledovat hlavního, vždy správně jednajícího hrdinu, jeho přítele, jenž ještě nemá potřebné zkušenosti, nadějný a ctižádostivý mladík, lstivé a zákeřné záporné postavy, po učení toužící děti apod. Vždy se mění pouze jména, jednání postav je podobné a očekávatelné. Verneova škála je širší, ale také je zaměřena na několik typů. Verneův nejčastější hrdina se tomu Musilovu velmi podobá. Nejedná se sice o náčelníky či příslušníky nějakých domorodých kmenů, shodné rysy nalezneme spíše v charakteristice. Něco málo přes 30 let, chytrý, schopný, odvážný, nakonec vždy zdárně řešící nebezpečí i zkoušky v milostném vztahu. Namátkou uveďme Šimona Harta z *Vynálezu zkázy*, Michela Ardana z *Do měsíce*, Hectora Serdavaca z *Na kometě* či Michaila Strogova ze stejnojmenného románu.

Verne i Musil přispěli k velmi oblíbenému typu románu, kdy se dětští hrdinové ocitnou sami bez cizí pomoci v neznámé a nepřátelské krajině a musí obstát v boji s přírodou i nepřítelem. U Vernea nalezneme tento námět v románech *Dva roky prázdnin*, *Děti kapitána Granta* nebo *Patnáctiletý kapitán*, Musil pak podobné trable popisuje ve *V neznámé zemi* a ve *Vlastní cestou*. Oba autoři rovněž rozvinuli téma dospívajících chlapců, kteří nabírají zkušenosti a pomalu se dokáží postarat nejen o sebe, ale i své přátele. U Musila je to Jeník Badal (*Vlastní cestou*) či Vláďa (*V neznámé zemi*). U Vernea je pak ztělesňují Briant (*Dva roky prázdnin*) nebo Dick Sand (*Patnáctiletý kapitán*).

U Musila ani u Vernea nehrají výraznou úlohu ženské postavy. Pokud odmyslíme věrné a spolehlivé družky, které jsou sice mužským protějškům oporou, nicméně samotným dějem příliš nehýbou a jejich skutky syžet příliš neovlivňují, zbude nám jen pár ženských hrdinek. U Musila zmiňme alespoň Zajnab (*Cedry na Libanonu*, *Na Hermonu*), z Verneho próz pak Dolly Branicanovou (*V pustinách australských*). Tímto

shoda Musilových postav s Vernerovými končí. Francouzský autor pracuje i s dalšími typy, ty by však v Musilových prózách nenalezli uplatnění. Jedním z nich je vzdělaný inženýr, muž činu, který si ví rady se všemi technickými či přírodními úkazy (Cyrus Smith z *Tajuplného ostrova*, profesor Arronax z *20000 mil pod mořem* či Samuel Ferguson z *Pěti neděl v balóně*) šílený vědec (Roch – *Vynález zkázy*, Lidenbrock – *Do středu země*) či oddaný sluha (Conseil – *20000 mil pod mořem*, Passepartout – *Cesta kolem světa za 80 dní*).

Pojítkem mezi Vernem a Musilem je jejich vztah k víře. Musilovy postavy velmi často vyzývají Boha, popř. Alláha. Verne zase používá výraz „Prozřetelnost“. Jejího dovolávání se není tak časté jako u Musila, ale i tak jej nalezneme snad v každé knize.

Verne a Musil se mohou doplňovat pokrytím světa svými příběhy. Zatímco Musilovy prózy se odehrávají výhradně na Blízkém východě, Verne, ačkoli své postavy posílal do všemožných koutů planety, se Blízkému východu spíše vyhýbal.

Ohlasy Musilovy tvorby

Tvorbou pro děti a vůbec veškerému literárnímu a kulturnímu dění v Československu se za období I. republiky u nás nezabývala příliš dlouhá řada časopisů. Od roku 1913 alespoň vychází kritický měsíčník Úhor specializující se výhradně na tvorbu pro děti a mládež. Ostatní tisk se literatuře pro děti věnoval jen zřídka, někdy se objevily články v kulturně – společenských časopisech jakými byly například Blok, Rozhledy, Čin, Naše doba, Spirála atd. Některé z nich si povšimly i života či díla Aloise Musila.

V časopise Naše doba – revue pro vědu, umění a život sociální (1932/1933, č. 40) rozvíjí Jaroslav Šíma úvahu na soudobou úroveň dětské literatury. Podle Šímy se za posledních 40 let kvalita literatury pro děti výrazně zlepšila. Vzpomíná Masarykova slova pocházející z doby kolem roku 1890: „*Právem si stěžoval, jak málo je dobrých dětských knížek a jak ty, které jsou, jsou nedětské, sentimentální, strojené, špatně překládané a k tomu šmahem jen z němčiny.*“⁶⁷ V roce 1933 byla však situace radikálně lepší, k dostání je mnoho kvalitních původních i přeložených titulů, v Praze je kvalitní dětská knihovna, dětská četba je zkoumána psychology atd. Šíma však kritizuje stále malý zájem literárních vědců a kritiků o tuto oblast národní literatury, z čehož pramení nedostatečná informovanost čtenáře, který díky tomu často sáhne k braku. Autor článku tak zde alespoň stručně představil soudobé novinky na literárním trhu, které splňují přísnější kritéria pro kvalitní dětskou četbu. Mezi těmito knihami je i krátká poznámka o próze Aloise Musila: „*Naposled stůj zde zmínka ještě o knize našeho orientalisty Aloise Musila: Poprvé v poušti. (Ilustrace L. Salače. Novina 1932. Kč 30) Profesor Musil je, nemýlím-li se, debutantem v tomto oboru, celkem šťastným debutantem. Líčí život Arabů a svá dobrodružství mezi nimi velmi zajímavě a napínavě. Jsou zde ovšem místa trochu krvavá, zvláště uvažíme-li, že autor je katolickým knězem. Ale z předmluvy i z mnoha míst v knize vycítíme i autorovu životní moudrost a zkušenost,*

⁶⁷ Šíma, J., in Naše doba, č. 40, 1932/1933, str. 239

pro kterou stojí za to, dát jeho knihu do rukou dospívající mládeži; pomocí takových knih by se daly vytlačit všelijaké škváry, které stále kolují mezi mladými čtenáři.“⁶⁸

Další krátký referát o Musilově próze se objevil v roce 1933 v týdeníku pro kulturní a jiné veřejné otázky Čin. Marie Majerová představuje v článku Letošní novinky knih pro děti některé zajímavé publikace, například Poláčkova Edudanta a Francimora, Langerovo Bratrstvo bílého kříže, a zmínku věnuje i Musilovu Mstiteli a Synu pouště: *„Musilovy romány ze Sýrie popisují podrobně a věrně život moslemských Beduínů. Příběhy jsou konstruovány tak, aby dosahovaly pravděpodobnosti svého prostředí: v kvapném sledu střídají se tu vraždy, pomsty, únosy, přepadení, nájezdy. Hlavní váha těchto knih je v poučení o způsobu života v Arabii, mezi Perským zálivem a Rudým mořem. Kresby Salačovy jsou dobře informované o krojích, zvířatech i architekturách.“⁶⁹*

Společnost pedagogického muzea vydala v roce 1940 sborník, ve kterém se věnovala literatuře pro mládež, František Tenčík se pak ve svém příspěvku zabýval přímo publikacemi s dobrodružným námětem. Na nedávno vydanou Musilovu knihu Nový život nahlíží již poněkud kritičtějším měřítkem a ve stručnosti nastínil klady, ale i slabiny tohoto textu: *„Alois Musil napsal mládeži již mnoho dobrodružných knih z prostředí, jež tak dobře zná ze svých cest. Jeho kniha Nový život (Novina), román o budovatelském životě mladého Čecha, inženýra, mezi mohamedány, je jistě motivem zajímavým a nevšedním. A šel-li autor ve vyprávění za svým hrdinou, objevoval-li s ním krásu kraje a jeho bohatství, mnohotvárnost života tak odlišného od našeho života, pak se mu úkol podivuhodně dařil. Ale ve vzpomínkách na domov je tolik citového akcentu, příběhu dětství a mládí tolik sentimentality a neoprávdovosti, že se až podivujete.“⁷⁰*

Rozsáhlejší pojednání o Musilově životě a tvorbě zveřejnil v roce 1944, krátce po Musilově smrti, Zdeněk Šmíd v časopise Řád. V článku nazvaném Studnice živé vody dává najevo svůj obdiv k Musilově

⁶⁸ Šíma, J., in Naše doba, č. 40, 1932/1933, str. 243

⁶⁹ Majerová, M., in Čin, 1933, str. 539

⁷⁰ Tenčík, F., in Literatura pro mládež – sborník statí a posudků, str. 60

osobnosti, stručně představuje čtenáři jeho životní cesty a rozsah jeho díla. Snaží se přiblížit atmosféru Musilových textů a odlišit je od prací jiných výzkumníků: „Z přítomných cestopisů dýchá v čtenářovu mysl osvěživě vzduch volné pouště (...) Jiný badatel byl by třeba napsal o podobném tematů jen suchopárnou, místy podrážděnou vědeckou relací.“

⁷¹ Šmíd neopomíjí ani vysvětlení, proč křesťanského kněze Musila tolik fascinoval muslimský Blízký východ: „Dnes říká Alois Musil, že je vlastně dosud poutá ona záhada, proč totiž na pomezí arabské pouště vznikla víra v jediného živého Boha, hlásaná ve Starém Zákoně, křesťanství, v islámu, že o ní přemýšlí dodnes znova a znova.“ ⁷² Oslavně hodnotí Musilovu tvrdou práci, jeho zaujetí pro vědu a rovněž vyznění jeho textů, které čtenáře nejen poučí, ale i ukáží správnou cestu životem, přičemž si zachovávají vysokou literární hodnotu: „Podoben poněkud orientálním recitátorům, kteří vytvářejí překvapivě svěží celky ze staré slovní zásoby, působí na nás do poslední věty ukázněný Musil zejména oním zjasněným souladem, v nějž rozehrál celý svůj poklad zkušeností, obrazů a vidin.“ ⁷³ V závěru vyslovuje domněnku, že Musilovy cestopisy jsou doposud těmi nejlepšími, jež z pera nějakého českého autora vznikly.

V krátkém nekrologu otištěném v měsíčníku pro literaturu, umění a život Akord (1943/1944, č. XI) se Josef Vašica, bývalý Musilův žák, vyznává k obdivu ke svému učiteli. Vzpomíná především na jejich osobní setkávání a na základě jeho vzpomínek lze vypočítat, že Musilovi byl vypravěčský talent, jímž si podmaňoval své příběhy, vrozen snad odjakživa: „Musil nás do nich zasvěcoval líčením svých cest. Při tom se již tehdy v něm probouzel pozdější básník pouště, když vyprávěl hlasem, na který se nezapomíná, o svých nekonečných jízdách písečným mořem, o kráse zapadajícího slunce, o málomluvnosti svých domorodých průvodců, o nocování ve stanech a o odstrašujících pokrmech, jež nebylo lze odmítnout.“ ⁷⁴

Musilovu osobu připomíná ve Zlatém máji, časopise o dětské literatuře a umění, u příležitosti stého výročí Musilova narození v roce

⁷¹ Šmíd, Z., in Řád, 1944, str. 304

⁷² Šmíd, Z., in Řád, 1944, str. 306

⁷³ Šmíd, Z., in Řád, 1944, str. 313

⁷⁴ Vašica, J., in Akord, 1943/1944, č. XI, str. 347

1968 Zdeněk Heřman. Opět čtenářům popisuje Musilovu trnitou cestu, vyzdvihuje jeho charakter a vědeckou práci. Zmiňuje i jeho tvorbu pro děti a mládež a možná díky časovému odstupu ji nepřijímá výhradně kladně: „*Knížky s Músou jsou mimořádně dramatické, osobní zkušenost dala autorovi dost látky k příběhům, při nichž se neusíná (...) Musil psal pro mládež ještě jiný typ knížek. Nejtypičtější se jmenuje Vlastní cestou, jiná podobná nese název V neznámé zemi. Hrdinou není Músa, není tedy vypravěčem. Je tam samozřejmě hodně dobrodružství a hodně zpráv, které Músa – Musil poznal. Ale smutným hrdinou je de facto pan profesor, který takhle ve třetí osobě psal. Sám sebe nemaje, ztratil všechny. Je náhle naivní až trapný. Jeho individualita se nemůže realizovat demonstrováním jeho individualismu.*“⁷⁵

Zdeněk Heřman poznává, že Musilovy prózy ze soudobého Orientu už dnes u mladých čtenářů jen těžko naleznou uplatnění. První překážkou je jistě jazyková stránka textů. Zastaralá mluva, spousta knižních výrazů, archaismů, historismů, dialektismů či přechodníků velmi ztěžuje mladému člověku čtenářskou percepci. Tento jev se pokusil odstranit sám Zdeněk Heřman. Po roce 1968 vyšly tři knihy (*Mstitel, Cedry na Libanonu, Na Hermonu*) v reedici, jež Heřman jazykově upravil. „*Heřmanova verze nezasahuje jazykovou správnost Musilových textů a ani ji nikde nezpochybňuje. Směřuje především k revizi zastaralých a neúčinných stylových prostředků, lexika, frazeologie a slovosledu, aby je přizpůsobila aktuálnímu úzu.*“⁷⁶ Heřmanova jazyková úprava tak následovala postupu běžné u překladové literatury, kdy se každý nový překlad trochu přizpůsobí aktuálnímu úzu. Ani tento krok však opětovný vzestup Musilových románů nezpůsobil.

⁷⁵ Heřman, Z., in Zlatý máj, 1968, str. 501

⁷⁶ Hora, P., Poznámky k prózám Aloise Musila str. 218

Závěr

V období dospívání vrcholí u každého jedince proces utváření vlastní identity, co nejpřesnější stanovení svojí pozice ve světě. Za koho a za co se osoba považuje je obsaženo v každodenních činnostech, starostech a úvahách. Dospívání sebou nese celou řadu krizí, ztráty jistoty, deziluze. Mění se základní životní rozpoložení a je patrná nadměrná citlivost vnímání vůči celé řadě podnětů z různých sfér. V celé řadě lákadel a možností trvá dopívající osobnosti nějaký čas než se zorientuje. Jedinec se navíc stává partnerem zcela nových vztahů, jež vyžadují určité chování. Jak dorůstá, začleňuje se do dospělého systému hodnot a norem. Všechny tyto nové prvky však často nejsou bez výhrad přijímány „*Dítě samo začíná být nespokojeno se stávajícími formami a obsahy svých mezilidských vztahů, ale jeho touha po změně nemusí být vždy v souladu s tím, jak si tuto změnu představují dospělí.*“⁷⁷ Pro celou řadu dětí je reálný život příliš uniformní a navíc se zde stydí projevit své romantické touhy a sny. „*Vyjádření vlastních potřeb, motivů a citů atd., se děje skrze tyto normy a hodnoty společenského okolí. Skrze ně a s jejich pomocí se dítě učí vyjadřovat a vnímat sebe sama. Někdy to ovšem jde velmi těžko. Jsou pohnutky, záměry, pocity, pro které chybějí slova nebo pro které není v daných mezilidských vztazích vypěstována vnímavost.*“⁷⁸ Tento fakt přivádí mladého člověka k hledání nových typů vztahů, ve kterých by se necítil zoufalý a osamocенý. Důležitým faktorem jsou tzv. „fiktivní role“. Stereotypní životní realita se může kompenzovat vcítěním se do pozice hlavního hrdiny. Ve fikčním světě je možno se vžít do neskutečných, romantických a dobrodružných situací a jednat podle vlastního rozpoložení a nikoli na základě nařízených konvencí. Zatímco reálný svět se jeví jako chaotický, nevyhraněný, neukončený a uniformovaný, ve fiktivním světě vládne řád, přehlednost, ukončenost osudů a dramatickost. Fiktivní svět vtáhne člověka do sebe, cítíme se jakoby v něm, jakoby při tom. V dnešní době hledají mladí lidé únik v různých typech fiktivních světů. Některé jim

⁷⁷ Helus, Z., in Zlatý máj 1967, str. 296

⁷⁸ Helus, Z., in Zlatý máj 1967, str. 297

nabízí počítačové hry, filmy a seriály a velkou roli stále hrají také knihy. I v nich může mládež hledat pochopení, vzrušení či jistá vodítka pro orientaci v životě. Dobrodružná literatura se svými základními rysy jako je dobrodružná stylizace skutečnosti, výjimečná scenerie příběhu a úspěšnost hrdiny mohou čtenáři pomáhat uniknout skutečnému světu. Může se tak stát ventilem přetlaku nespokojenosti s reálným světem. Hrdina má nejen probouzet čtenářovu fantazii, ale ukázat možnosti a pravidla společenství dospělých lidí. Pomohla by v něčem dnešním čtenářům literatura pro mládež od Aloise Musila?

Dobrodružná literatura umožňuje čtenáři sebeprojekci do významové struktury textu. Při jeho hodnocení jsou pro dětského čtenáře daleko více charakteristické emocionální než intelektuální kritéria. Snadno se tak ztotožňuje s hrdinou, jenž je v atraktivním prostředí vystaven nevšedním úkolům. *„Hrdina, vzor, příklad orientují ovšem dítě tehdy, orientují-li je pravdivě. A orientují-li je v plné šíři. Ukazují-li mu nejen jevy, které jsou hodny následování, ale i jevy, které následování hodny nejsou.“*

⁷⁹ Není jednoduché napsat román s opravdovou morálkou a přitom bez sentimentality zobrazovat lživou skutečnost. A v tomto bodě je Musilův kámen úrazu. Jeho postavy pravdivé nejsou. Musil se pokouší působit výchovně, z mnoha situací však přímo číší falešná klišé. Naivní mladý čtenář se tak může identifikovat s hrdinou nežádoucím způsobem. Autor může ve čtenáři vytvořit jakýsi zkreslený „pseudosvět“, jež mu ztěžuje reálné včlenění do společenských vazeb životní zkušenosti. Je samozřejmé, že si čtenář zachová odstup od hrdinových dobrodružných činností. I přes mladý věk si uvědomuje, že v reálném světě není běžné stopování, přepadávání táborů nepřátel apod., ale kupříkladu vztah k ženám, spolehnutí se na přítele, důvěra v učitele atd. zakouší ve vlastní zkušenosti a naprostá jednoduchost a průhlednost mezilidských vztahů jej může zmást. Čtenář v textu podvědomě hledá postavy připomínající mu sebe sama a takové u Musila nenalezne.

Vladimír Nezkusil v knize *Spor o specifičnost dětské literatury* polemizuje s Otakarem Chaloupkou o uspokojení očekávání čtenáře

⁷⁹ Chaloupka, O., in *Zlatý máj* 1979, str. 201

v dobrodružných textech s epizodickým syžetem (tedy s tím, jež používal i Musil). Chaloupka je toho názoru, že dítěti (10 – 14 let) jednoduché opakování dějů postačí, jelikož se více soustřeďuje na estetickou působnost díla (scéna, popis, dialogy, líčení). Vladimír Nezkusil nechce dětské čtenáře tolik podceňovat. Mladý člověk vnímá svět jako cosi nezodpovězeného, nad čím je potřeba přemýšlet. I literární dílo by tak mělo mít otevřenou strukturu, aby zaujalo čtenáře celkově a ne jen některé aspekty jeho psychiky (touha po dobrodružství atd.), ale i vztahy, poznávání... kniha ho tak musí neustále přitahovat. „Čtenář chce být neustále překvapován. Slyší-li nebo čte-li příběh znovu, překvapení se vytrácí.“⁸⁰ Alois Musil opakující stále stejná témata nemůže ničím překvapit. Nutno připomenout, že psal dobrodružné romány na zakázku s cílem především seznámit mladé čtenáře s neznámými kraji. Formu dobrodružného románu zvolil hlavně, aby se texty dostaly k co nejširšímu čtenářskému okruhu. Striktně se tak držel zásadních charakteristik poetiky dobrodružného románu a svou pozornost soustředil hlavně na zachycení atmosféry Orientu.

Nesporným kladem próz Aloise Musila je nevyhýbání se kontroverzním tématům. Ty jim dodávají přeci jen větší hloubku a důležitost. Většina autorů dobrodružných románů se vážnějšími otázkami nezabývala vůbec nebo jejich odpovědi obešla. Např. Karel May raději neriskoval odmítnutí své knihy, k němuž by mohlo dojít kvůli svatbě bělocha s indiánkou, a nechal Nšo-či, zamilovanou do Old Shatterhanda, zemřít. Musil se ve většině textů zabývá vztahem křesťanství s islámem, nevyhýbá se jejich vzájemným konfrontacím, pochopení, historii i soudobým vztahem. Ačkoliv mu tento kulturně-relativistický postoj přinesl doma spíše problémy, mohl tímto přispět k větší náboženské toleranci.

Kvalitní literární dílo se vyznačuje svou platností za jakékoli historické a společenské situace. Alois Musil svou dobrodružnou tvorbou pro mládež již současné mladé čtenáře nezaujme. Ve své době měl jistě přínos v podobě průvodců po vzdálené zemi. V éře globalizovaného světa má však většina z nás představu o tom, jak vypadá Blízký východ.

⁸⁰ Nezkusil, V., Spor o specifčnost dětské literatury, str. 76

V případě zájmu o popis jeho stavu na začátku století, je lépe sáhnout spíše po Musilových orientalistických odborných publikacích. V této sféře je význam osobnosti Aloise Musila mnohem větší, než na literárním poli dobrodužných románů.

Literatura:

- Bernard, L.: Dějiny Blízkého východu. Praha, NLN. 2007.
- Dějiny české literatury IV.: Praha, Victoria publishing. 1995.
- Genčiová, M.: Literatura pro děti a mládež – ve srovnávacím žánrovém přehledu. Praha, SPN. 1984.
- Gombár, E.: Úvod do dějin islámských zemí. Praha, Najáda. 1994.
- Holešovský, F.: Ilustrace pro děti. Tradice, vztahy, objevy. Praha, Albatros. 1977.
- Hora, P.: Poznámky k prózám Aloise Musila. Olomouc, Votobia. 2006.
- Chaloupka, O., Voráček, J.: Kontury české literatury pro děti a mládež. Praha, Albatros. 1979.
- Chaloupka, O., Nezkusil, V.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II. Praha, Albatros. 1973.
- Chaloupka, O., Nezkusil, V.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III. Praha, Albatros. 1973.
- Jirásek, A.: Staré pověsti české, Praha, NLN. 2001.
- Lexikon české literatury 3: Praha, Academia. 2000.
- May, K.: Pouští. Praha, Olympia. 1970.
- Musil, A.: V neznámé zemi. Praha, F. Kosek. 1948.
- Musil, A.: Mstitel. Praha, Novina. 1933.
- Musil, A.: Syn pouště. Havlíčkův Brod, Jiří Chvojka. 1948.
- Musil, A.: Vlastní cestou. Praha, Novina. 1934.
- Musil, A.: Na Sinaji. Trnava, Spolok Sv. Vojtecha. 1945.
- Musil, A.: Cedry na Libanonu. Praha, Státní nakladatelství dětské knihy. 1968.
- Musil, A.: Pán Amry. Praha, Vyšehrad. 1948.
- Nezkusil, V.: Spor o specifičnost dětské literatury. Praha, Albatros. 1971.
- Reich, E.: Alois Musil – selský synek světovým spisovatelem. Praha. 1930.
- Sedlák, J.: Epické žánre v literatúre pre mládež. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1971.
- Soukup, V.: Dějiny sociální a kulturní antropologie. Praha, Karolinum, 1996.

- Soukup, V.: Slovník sociální a kulturní antropologie. Praha, Slon. 1994.
- Společnost pedagogického muzea, Literatura pro mládež – sborník statí a posudků. Brno. 1940.
- Veselý, R. a kol.: Alois Musil – český vědec světového jména. Praha, Globe. 1995.
- Veselý, R., Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí. Praha, UK. 1971.
- Žánrové aspekty literatury pro děti a mládež: Bratislava, Mladá letá. 1991.

Časopisy:

- Co se jinde u nás píše: Úhor, 1930. č. 4.
- Helus, Z.: Funkce dětské literatury v utváření identity osobnosti, Zlatý máj, 1967.
- Heřman, Z.: Národní povaze navzdory. Zlatý máj, 1968.
- Chaloupka, O.: K základním postupům dobrodružné literatury. Česká literatura, 1965, č. 13.
- Chaloupka, O.: Hrdina v literatuře pro děti a mládež, Zlatý máj, 1979.
- Klátík, Z.: K otázce typologie dětského hrdinu. Zlatý máj, 1977.
- Majerová, M.: Letošní novinky knih pro děti. Čin, 1933.
- Stehlíková, B.: Cesta za současným dětským hrdinou. Zlatý máj, 1977.
- Šíma, J.: Z novější literatury pro mládež. Naše doba, 1933, č. 40.
- Šmahelová, H.: O specifčnosti dětské literatury a zvláště o happy endu. Zlatý máj, 1960.
- Šmíd, Z.: Studnice živé vody. Řád, 1944.
- Vašica, J.: Památce profesora Aloise Musila. Akord, 1943/1944. č. 11.